

ФЕНОМЕН КАРДИНАЛА ГУЗАРА

У будь-якій ділянці суспільного життя «авторитетів» багато, та справжнього авторитету годі шукати. Ми називаємо авторитетами добрих фахівців у певних галузях чи питаннях. Однак це не є авторитетні люди. Насправді авторитет — це людина, до якої звертаються, аби почути мудрість. Не плутаймо мудрість зі знанням. Хтось має знання, але не має мудрості. А люди шукають саме мудрості. Це широке поняття, яке вимагає певних знань, але ще — вміння бачити все, увесь світ як одне ціле. Мудрість — це великий Божий дар... Навіть у часи духовного занепаду можуть бути визначні особистості, завдяки яким ми повертаємося до кращих часів.

Блаженніший Любомир Гузар

«По данным соцопросов, моральным авторитетом украинского общества большинство украинцев называют кардинала, который недавно отметил 83-летие. Украинское общество переживает кризис доверия. За последний год уверенность в порядочности и честности правительства, парламента, чиновников и медиа резко упала — им доверяют менее десяти процентов граждан, сообщает Киевский международный институт социологии. В то же время наибольшим уважением в обществе пользуются волонтеры и церковь — им верят больше половины респондентов. Моральным же авторитетом для себя большинство опрошенных назвали кардинала Любомира Гузара. В 2011 году, после десяти лет на посту председателя Украинской греко-католической церкви, Любомир Гузар добровольно подал прошение об отставке в связи с достижением пожилого возраста. Он уступил место тому, кто моложе и энергичнее, но остался духовным лидером, авторитет которого сегодня распространяется далеко за рамки круга прихожан УГКЦ.

Любомир Гузар не замешан ни в каких политических интригах. «Он говорит очень простым, человеческим языком, но вместе с тем это язык высокого европейского интеллекта», — объясняет влияние священнослужителя правозащитник и диссидент Семен Глузман. Кардинал сформировался в несоветской среде и через многие годы эмиграции пронес трепетное отношение к украинскому языку, культуре и вере. В 1944 году в одиннадцатилетнем возрасте будущий архиепископ с семьей покинул родной Львов и следующие 46 лет прожил в Австрии, США и Италии.

В 1946 году УГКЦ насильственно присоединили к Русской православной церкви. Чтобы сохранить свою идентичность, греко-католическая церковь ушла в подполье и действовала так вплоть до 1989 года. В 1977 году в Риме Любомир Гузар был тайно рукоположен в епископы греко-католической церкви. После чего он 19 лет жил скромной жизнью монаха-аскета, пока в 1996 году Папа Римский не подтвердил его сан официально. А в 1993 году Любомир Гузар навсегда вернулся в Украину. Сегодня его резиденция находится в Княжичах под Киевом. На второй этаж просторного дома мимо огромных окон с витражами меня по-хозяйски провожают два кота. С кардиналом

мы встречаемся вскоре после его 83-го дня рождения. От меня не требуют поцеловать ему руку, но просят коснуться ее, чтобы Любомир Гузар (который практически не видит) ощутил мое присутствие. К слову, интервью накануне его дня рождения не получилось из-за резкого ухудшения здоровья архиепископа. Теперь, к счастью, самочувствие улучшилось и позволило человеку, чью мудрость трудно переоценить, ответить на вопросы, волнующие украинцев. — **Какие вопросы вам задают чаще других? Каких советов просят люди?** — *В последнее время я общаюсь в основном с молодыми людьми — меня приглашают на встречи со школьниками, студентами, и я с радостью соглашаюсь, — говорит Любомир Гузар. — Они спрашивают: «Как быть добрыми? Зачем быть добрыми?» Украинцы жаждут мира, справедливости, правды. Хотя строят добрый мир, но не всегда понимают, как. — Многие чувствуют себя растерянными, разочарованными, забытыми. В информационной войне грязь летит на всех политиков и общественных деятелей без исключения. Как следствие имеем глубокий кризис авторитета и веры. Как выйти из этого?* — *Пропаганда сегодня — это настоящее искусство, которым занимаются солидные люди и на которую выделяются огромные деньги. Находясь в бесконечном потоке негативной информации, люди перестают понимать, где правда, доверяют кому-либо и принимать то, что им дается. Наступает большое разочарование. Это огромный вред, грех против человечества — лишить его доверия. И власть имущие во всем мире сейчас должны много работать над тем, чтобы оздоровить ситуацию. Очень важно, чтобы были люди, которым можно доверять. Когда в семье кто-то начинает обманывать, что-то крутить, ему перестают верить, и в итоге семья распадается. Кто выиграл? Никто. Так же и в сфере международных отношений. Блюсти только свои интересы, обыгрывать людей за счет их доверия — это очень глупая, близорукая политика и большая стратегическая неудача. Невозможно нормально сосуществовать, попирая базовые человеческие ценности. Проигрывают от этого все. Но я не вижу и у нас политической культуры. Это не политика, а большой бизнес, и потому у нас такая коррупция, и практически никто не хочет от нее избавляться. Это*

очень выгодно. У нас нет истинных государственных мужей, авторитетов. Украина столько лет находилась под разными оккупациями: российской, австрийской, польской, немецкой, большевистской... 25 лет назад мы неожиданно стали независимым государством. Но государственные мужи — не грибы в лесу. Им нужно время, чтобы вырасти, нужно общество, условия, в которых они могут развиваться. Вроде не первый год живем не при советской власти, но почему-то до сих пор уверены: все должно прийти к нам сверху, от государства. А те, кто во власти, считают, что народ — это дураки, которых надо использовать и держать где-то далеко внизу. Что бы ни думали во власти, народ не глупый — он показал это на Майдане. Проблема в том, что он остался без духовного руководства. Мы живем в большой политической и духовной пустоте. И это наша трагедия. Что мы можем сделать? Человек необязательно должен быть против кого-то. Надо быть «над» противоречиями, нужно изо всех сил стараться знать, понимать, требовать, но при этом не судить, не жаловаться. Ведь недоверие — одна из форм критики. У нас это очень популярно: плакаться вместо того, чтобы браться за работу. Если начать работать, меньше будет пессимизма, потому что человек увидит, что он может много доброго сделать, даже исходя из тех скромных возможностей, которые у него есть. А так, получается, что народ восхищается волонтерами вместо того, чтобы помогать. Восхищаться — это хорошо, но нельзя только восхищаться, надо еще и самому действовать. Делать добро — для этого нет препятствий. Кроме собственной лени. — Если человек под воздействием пропаганды идет на войну, одобряет нарушение прав и закона, верит телевизору, а не родным людям — считается ли это грехом? — Грех — это агрессия, нападение, ненависть. Каждый человек имеет право защищать себя, каждый мужчина обязан защитить свою семью, если в дом зашел враг. При этом я не должен ненавидеть, чтобы обороняться. Когда я молюсь за врагов своих, то молюсь не об их успехах, а о том, чтобы они отвернулись от зла. Но вторжение, давление, устрашение — это агрессия и преступление, независимо от того, под какими лозунгами совершается. — Объясните, пожалуйста, зачем священники благословляют идущих на войну? — Можно благословлять на оборону, но нельзя — на нападение. Если воины идут защищать, почему их не благословить? Но если идут захватывать — как на такое священнику можно согласиться? К сожалению, есть представители некоторых религиозных организаций, которые благословляют на преступление. Освящают танки, оружие... Это все равно, что мне благословить нож, которым я собираюсь вас заколоть. В этом вопросе нужно быть очень осторожным. — Нападение, как мы видим, нередко пытаются преподнести как освобождение, защиту своих... — Человек всегда знает, на что в действительности благословляет. Он может говорить неправду, но от себя самого истину не скроешь. — Есть выражение «священная война». Вы пережили Вторую мировую. Как по-вашему, может ли война в принципе быть благородной? — Нет. Она никогда не благородная, она всегда страшная. Даже если мы защищаем себя, свою страну, война — это долг, и долг крайне неприятный. В истории человечества было столько неоправданных, чисто агрессивных войн. Только в XX веке таких вон сколько. Я был во Львове, когда 1 сентября 1939 года на мой город упали первые бомбы. И я видел — война начинается

в сердцах людей. — Существует теория, что войны мобилизуют внутренние ресурсы людей и стимулируют развитие человечества. — Мы видим, что под воздействием страшных событий в Украине появился волонтариат. Сформировалась армия. Есть философы, которые утверждают, что без войны нет прогресса. Американцы, например, говорят, что их медицина поднялась на высокий уровень, потому что во время войн они вынуждены были лечить и оперировать в ужаснейших условиях. И все же эта теория кажется мне несправедливой. Разве не лучше человечеству двигаться вперед чуть менее стремительно, зато не такой дорогой ценой? Украина ведь стала независимой без войны. А переход от коммунистической системы к демократической требует времени. Как минимум два поколения украинцев воспитаны в коммунизме — а это очень специфическая философия, где, с одной стороны, государство и сила, а с другой — невежественные послушные граждане. И никакая война не поможет изменить это советское мышление, одним из проявлений которого является коррупция. Между тем это одна из важнейших задач на пути к лучшей жизни: много работать, а не воровать. Напасть, отобрать — не сложно. Но никому еще здоровья такой образ жизни не принес. Можно временно взлететь, но позднее оно все равно отомстит. Мы должны собрать наши силы и осознать всю опасность, которую несет эта война. То, что происходит со стороны России, — это не акт братства. Это вражда и желание доминировать. Это показывает нашему народу, что спасение — в наших руках. Никакие Минские соглашения не помогут, пока обе стороны не поймут: мир — это сначала любить, а уже потом — договариваться. Мы не можем ожидать ни от России, ни от кого-то другого спасения, а должны построить государство собственными силами. Когда я в начале 90-х вернулся из эмиграции в Украину, я был полон оптимизма. Теперь, после Майдана, я снова чувствую, что мы совершили некий прорыв. У нас есть люди, у нас есть все предпосылки, но нужно грамотно действовать. — Арсений Яценюк — греко-католик. Что бы вы ему сейчас посоветовали? — Он ко мне не обращается за советом. А я, признаться, совершенно не понимаю, что происходит в правительстве, в Верховной Раде... Я не понимаю, как такое может быть? Почему эти люди не работают так, как должны работать? Так что единственное, что я могу посоветовать: работайте, неустанно работайте на благо страны. — В Западной Украине, откуда вы родом, всегда было много националистов, и среди них — воинствующие. Как вы считаете, каким должен быть патриотизм? — Следует различать: национализм — это любить свое и не уважать чужое, а патриотизм — любить свое и уважать чужое. В национализме есть огромное искание нетерпимости, а это не по-христиански. Нужно любить свое и уважать чужое. — В 1944-м вы стали беженцем. Сегодня этот вопрос в мире снова актуален. Но люди не могут прийти к согласию, как правильно вести себя по отношению к вынужденным переселенцам... — Сначала мы уехали в Австрию, родители хотели там жить, но австрийцы не могли нас оставить, так как после войны их страна обнищала. Тогда богатые Америка и Канада стали принимать бежавших. Но мой опыт совсем не такой, как у беженцев сегодняшних. Нас было значительно меньше... Сейчас в мире десятки миллионов переселенцев! Откуда? Почему так много? Сегодня беженцев столько, что их количество превышает возможности принимающих их стран. Лучшим

вариантом было бы, если бы в Сирии навели порядок, и людям не нужно было бежать на чужбину. А Украина... У нас полтора миллиона человек вынужденно оставили свои дома! Иисус Христос, когда рассказывал о «Страшном суде», вспоминал: «Я был чужаком, а вы меня не приняли». Поэтому нам всем надо думать, что мы можем сделать для этих людей. Мы не можем им не помогать, ведь они действительно страдают. Но вместе с тем мы должны попытаться найти, что или кто провоцирует эту проблему. — Четыре с половиной миллиона украинцев — прихожане греко-католической церкви. Многие из них, да и не только верующие, отреагировали на декларацию, подписанную на Кубе Папой Римским Франциском и патриархом русской православной церкви Кириллом, как на предательство со стороны Ватикана. Видите ли вы в этой встрече и этом документе угрозу Украинской греко-католической церкви и Украине? — Нет причин тревожиться, тем более что Папа Франциск недавно рассеял наши сомнения: он встретился с главой УГКЦ в Риме на заседании постоянного Синода и уверил, что не будет жертвовать нашей церковью ради сближения с Московским патриархатом. Заседание Синода и встреча с Папой были запланированы в контексте 70-летия Львовского псевдособора, на котором в 1946 году УГКЦ была официально ликвидирована и присоединена к РПЦ. Папа Римский засвидетельствовал свое единство с нашей церковью и поддержал Украину. Святейший отец обещал не решать экуменические вопросы ценой Восточной Католической церкви. Сложно комментировать эту встречу, потому что у меня у самого много вопросов. К примеру, зачем главам церквей встречаться в аэропорту и зачем именно на коммунистической Кубе? Или как так получилось, что религиозные люди сходятся от имени Иисуса Христа и не молятся вместе? Похоже, находясь под международным давлением, Россия стала использовать религиозную риторику для решения политических задач. — Вы имеете в виду то, что Россия хочет показать миру, что ее поддерживает сам Папа Римский? — Мне кажется, что речь в данном случае идет о внутреннем рынке. Продемонстрировать свой политический вес прежде всего россиянам. — Была удивлена, когда в одном из интервью прочла ваш ответ на утверждение Далай-ламы, дескать, «религия не помогла решить ни одну политическую и социальную проблему мира». Вы огласились! — Досадно, но эти слова Далай-ламы не лишены правды. Церкви могли бы делать больше. Одним из элементов, благодаря которому Польша так быстро интегрировалась в ЕС, было то, что их церковь часто и последовательно проповедовала, как должен вести себя верующий человек. Мое впечатление, что у нас этого мало. Иногда и католики, и православные, и протестанты что-то делают в этом направлении. Но я считаю, что о той же коррупции как о грехе нужно повторять на проповедях систематически. Кто-то должен начать это делать — воспитывать гражданина, давать ему моральные ориентиры, лечить его духовные болезни. — К сожалению, немало людей разочарованы и в церкви тоже... Во многом из-за скандалов с католическими священниками-педофилами, фильм о которых недавно даже получил «Оскар». Во многом — из-за того, что некоторые представители высшего православного духовенства живут далеко не так, как учат своих прихожан. — Церковь обязана вести себя по-церковному. Кем бы я ни был — епископом, священником или прихожанином, — мне стоит вести себя так, чтобы

любой мог обо мне сказать: «Почему он такой добрый? Почему такой справедливый? Да потому что он верит в Бога!» Если же так не происходит — это грех. Такие священники должны осознавать, что творят большое зло. — Нужно ли наказывать за это и как? — Людей нужно направлять. Помогать им делать добро. Случается, мне человек признается: «Вот я пошел и сказал ему все в глаза!» И что? Ты ведь ему не помог, только отторг. Иногда действительно уместно повести себя как родитель, взяв розгу. Но главный и самый важный метод — поощрять в людях добро. Мы очень легко судим и критикуем, вместо того чтобы помогать. — Какие реформы нужны церкви, чтобы доверие к ней росло? — В Америке, где я был настоятелем церковной parroquia, у нас был финансовый совет — это люди, проверяющие, сколько поступило пожертвований и куда идут деньги. В конце года казначей готовил полный отчет, и любой мог получить его копию. Мы в Украине только нарабатываем такую систему. — Как-то вы сказали, что если Иисус Христос жил бы сегодня, то работал бы на компьютере. Должна ли церковь реагировать на достижения науки и как именно? — Конечно, это же часть человеческой жизни. Сегодня у нас есть компьютеры, автомобили, самолеты — то, о чем 500 лет назад люди и не мечтали! Благодаря компьютерам и Интернету стало легче узнавать, кто и где нуждается в помощи. Проще найти возможности. Компьютеры — это средства для того, чтобы приносить человечеству пользу. Бог дал нам ум, чтобы мы работали и повышали свою эффективность. Но что делают люди? Используют коммуникации не для сближения, а для того, чтобы запутать других, вызвать отчуждение. И, вместо того чтобы с помощью компьютеров приносить пользу, сидят у мониторов, вообще ничего не делая... Человек свободен в выборе — делать добро или зло. Но если он действительно хочет идти по доброму пути, правило такое: «Работай так, как если бы все зависело только от тебя. Молись так, как если бы все зависело только от Бога» [1].

«У квітні 2016 р. в релігійному житті України відбулася визначна подія, яка чомусь не отримала широкого висвітлення у ЗМІ. Після довгих перемовин з Українською греко-католицькою церквою Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ (о) на XXVI єпархіальному соборі прийняла братні поради глави УГКЦ Блаженнішого Святослава і Синоду єпископів УГКЦ щодо досягнення євхаристійного спілкування та адміністративної єдності. По суті, йдеться про приєднання УАПЦ (о) до українських греко-католиків. У важкі для України часи — це чудове рішення, яке має стати прикладом для інших українських православних церков. До речі, днями Президент України Петро Порошенко також наголосив на необхідності створення єдиної, адміністративно незалежної від інших держав церкви в Україні. «Очевидно, що в сьогоденній ситуації багатом віруючим важко погодитись із існуючим роз'єднанням українського православ'я. Звичайно, що я кардинально не допускаю, щоб держава втручалася — і я цього не допущу — в міжцерковні відносини. Це справа віруючих та церков. Але й ігнорувати волю народу теж не гоже, так само як неприпустимо допустити втручання в ці процеси іншої держави», — цитує прес-служба Президента. Як зазначив Петро Порошенко, відповідно до недавніх соціологічних опитувань, більшість православних українців хочуть мати єдину

помісну автокефальну церкву, незалежну від інших держав.

У нещодавньому інтерв'ю із «Днем» архієпископ Харківсько-Полтавської єпархії Ігор (Ісиченко) також висловив своє бачення помісної церкви (№52-53 за 25 березня 2016 р.): «Помісність — це не тільки інституційна незалежність від інших центрів, це також і збереження ідентичності церковної традиції. Я таким і бачу шлях інтегрування до української церкви: коли люди помічатимуть зв'язок між національним колоритом — вторинним у церкві, й первинним — ширістю служіння... Я з пошаною ставлюся до патріарха Філарета і його релігійної організації. Його кроки й еволюцію я розцінюю як подвиг, а в Київському патріархаті з'явилося багато атрибутів української церкви. Вважаю УПЦ (КП) політичним проектом, який має сенс, але щодо її перспективи творення духовно здорового організму, що поєднає місійну динамічність і закоріненість у національній традиції, у мене виникає ціла низка сумнівів».

Тож яке значення об'єднання УГКЦ та УАПЦ (о)? Про це «День» розмовляв із доктором філософських наук, професором, завідувачем відділу проблем релігійних процесів в Україні Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України Людмилою Филипович: — Думаю, обом церковним ієрархам — і Ігорю (Ісиченку), і Святославу (Шевчуку) — це рішення про своєрідну «мікро-унію» далось непросто і потребувало особистої сміливості з їхнього боку. Все це, без сумніву, піддавалося глибокому аналізу — історичному, богословському, еклезіальному. Потрібно було вирішити кілька шарів проблем.

Ігор (Ісиченко) вже давно у добрих відносинах із УГКЦ — він постійно організовував паломництва прощі до греко-католицької святині у Зарваниці. Я також знаю, як він працював зі своєю паствою, які ідеї пропагував. Загалом владика Ігор досить відкритий для комунікування з іншими християнськими гілками. Тобто це людина західного виміру, в якій не було страху. Думаю, він без сумніву позиціонував себе як справжнього православного християнина.

Це також забезпечувалося колосальною інтелектуальністю владика Ігоря, який блискуче знається на загальнохристиянській історії та історії православної церкви — в її вселенському та українському вимірі. Тож він вирішував питання, виходячи із західних підходів, базуючись на прагматичності та раціональності. Крім того, він дуже свідомий того, що сьогодні Україні потрібна єдність, і цим кроком він фактично демонструє одну із моделей такого об'єднання, в той час у нас існує маса православних юрисдикцій, сект, підсект, підцерков. Нехай Харківсько-Полтавська єпархія невелика, але Ігор (Ісиченко) продемонстрував реальний практичний крок, тоді як усі інші лише говорять про об'єднання.

Звичайно, для владика Ігоря дуже болісним є питання юридичного підпорядкування, оскільки він відійшов від центральної структури УАПЦ, намагався приєднатися до Константинопольського патріархату, куди його не прийняли. Але церква не може бути незалежною, бо це не притаманно для історичних церков. Звичайно, є парафії, які існують незалежно від цього ієрархічного підпорядкування, але вони почувають себе дуже незручно у цьому стані. Тож євхаристійне єднання для нормальної церкви — абсолютно притомний крок.

Якщо ж дивитися на це об'єднання з точки зору Української греко-католицької церкви, то це може виглядати як певна «провокація», щоб УГКЦ почали розглядати як сильний і єдиний центр. На жаль, на сьогодні він не обіймає всі греко-католицькі сили: ми знаємо особливий статус Закарпатської церкви, яка безпосередньо підпорядкована не Києву, а Риму, ми знаємо внутрішні греко-католицькі секти, зокрема підгірських монахів, догналівців, ковпаківців, різні ордени та ін. Греко-католицька діаспора також дещо самостійна.

Але приєднувати до себе ще одну, хоч і невеличку, але «неприродну» силу, якою є УАПЦ (о), бо вона існувала поза «огорожею» даної церкви, — це додаткові ризики. Саме тому в УГКЦ довго думали, радилися і вчинили не як політики, бо з політичної точки зору — це крок невпевнений, а як справжні християни, бо якщо до тебе стукаються у двері, ти не можеш не відкрити. Хоча, я переконана, вони прорахували реакцію римо-католиків та православних на це об'єднання. — **Як думаєте, чи узгоджували це питання з Римом?** — Думаю, в УГКЦ консультувались у цьому питанні з Римом, бо навряд вони могли ухвалити таке рішення самостійно. Рим має багато східних церков, із якими віросповідно вони є одностайними, але за ними залишили право на обрядову неримську традицію: є церкви візантійські, індійські, африканські та ін. Тож Римська курія зацікавлена у тому, щоб навіть така маленька одиниця, як Харківсько-Полтавська єпархія стала частиною їхньої церкви, бо це працює на їх кафолічність, вселенськість і глобальність. Подивимось, як вони використають це приєднання. — **У пересічних людей, які не розуміються на тонкощах проблематики українського християнства, одразу виникає питання: чому Харківсько-Полтавська єпархія об'єдналася з УГКЦ, а не, скажімо, з УАПЦ і УПЦ (КП)?** — УАПЦ (о) та Українську греко-католицьку церкву, перш за все, об'єднує східний обряд, бо в цьому плані вони є майже ідентичними, за винятком регіональних особливостей.

Що ж до того, чому вони не об'єдналися з іншими церквами, то це тому, що ніхто з ними об'єднатися не може. Ми вже занадто довго спостерігаємо за тим, як «об'єднуються» УАПЦ і УПЦ (КП), які оголосили, що восени таке об'єднання нібито має відбутися. Але віритись слабо, що це може статися. На сьогодні це пов'язано з лідерами цих церков. Ігоря (Ісиченка) — інтелігента, доктора наук, професора навряд чи може задовольнити предстоятель УАПЦ Макарій. Звичайно, можна було б проявити християнське смирення, бо всі апостоли Ісуса Христа були безграмотними, але, можливо, є певний гонор тощо. З іншого боку, Ісиченко не приймає Філарета зі своїх політичних переконань, зокрема через те, що нинішній очільник УПЦ (КП) діяв під час тоталітарного режиму, а владика Ігор є колосальним борцем із комуністичним тоталітаризмом. Думаю, важливим моментом є й те, що УГКЦ має певну незалежність від держави, бо вони ніколи не входили з нею ні в які союзи, а Філарет просто таки марить статусом державної церкви. Тож кожен обстоює свої принципи, і це добре, бо виявилось, що є більш серйозні гальма для об'єднання УАПЦ (о) з Київським патріархатом, ніж із Греко-католицькою церквою. Звичайно, я згодна з Президентом, що Україні потрібна єдина помісна православна церква, так само як і від 1054 року потрібна загальна єдність християнства.

Але хто втілюватиме цю ідею? Доки українські церкви очолюють старі керманічі, жодного об'єднання не відбудеться. Але заяви про єдину помісну церкву робити треба, щоб тримати у певному тонусі всіх православних, аби вони не перетворювалися на «хуторянські церкви» і розуміли цінність єдиного центру, сильної церкви і влади» [2].

«Ми живемо в стані війни. Це, здається, усвідомили якщо не всі, то принаймні більшість. Кожен по своєму бачить ворога і перемогу. Або часто не бачить і не має певності ні щодо одного, ні щодо іншого, але, зрештою, обирає із запропонованого списку. Адже якщо війна — мають бути вороги і перемога, еге ж? Про нашу війну і про те, як не втратити себе в ній, — ця розмова з патріархом-емеритом Української греко-католицької церкви Любомиром Гузаром.

Утім, що ми знаємо про нашу війну? Чи усвідомлюємо до кінця, коли вона почалася і чому? Адже вона почалася значно раніше. Раніше за анексію Криму, раніше за Революцію Гідності. Просто лише тепер ми маємо можливість уповні її усвідомити. Чи, радше, вже не можемо робити вигляд, що нічого не відбувається.

Більшість із нас усе ще опирається цій думці — як наша влада не наважується оголосити відкрито воєнний стан, так і ми знаходимо в темних водах, що розлилися навкруги, острівці комфорту, на яких продовжуємо імітувати звичне мирне життя. Але чи можна залишатися поза війною, коли вона навколо тебе?

Про нашу війну і про те, як не втратити себе в ній, — ця розмова з патріархом-емеритом Української греко-католицької церкви Любомиром Гузаром.

— **Найбільш обговорюване нині питання в суспільстві — про можливість примирення. Думки розходяться полярно — від "мир за будь-яку ціну" до "перемога за будь-яку ціну". Яка ваша думка?**

— Я не бачу можливості примирення чи миру. Мир можливий лише тоді, коли є дві сторони, які на правду миру прагнуть. Назагал так виглядає, що ми прагнемо миру, що ми не хочемо війни ані з Росією, ані з кимось іншим, але це одностороннє бажання. А якщо нема такого самого щирого бажання миру з іншої сторони, то говорити про мир є мрія і більш нічого.

Правдиве замирення — справа обох сторін. Таке рішення не може бути одностороннім.

— **Інша сторона каже, що теж хоче миру, але на певних умовах.**

— Отож-бо. Вони обіцяють нас любити, якщо ми станемо такими, як вони хочуть. Це не є правдиве прагнення миру. Мир мусить бути принциповим: ми хочемо миру, а вже тоді говоримо про умови. А не навпаки — спочатку ставимо умови, а якщо ми їх виконаємо, то тоді вони, може, погодяться. Виглядає, що це ми хочемо, ми випрошуємо в них мир, а вони його насправді не хочуть. Максимально, що можна зробити за таких умов — коли одна сторона проти замирення, — це укласти угоду про припинення бойових дій. Але не треба називати це миром. Бо то не мир, то сміх. Як на мене, наші справи виглядають досить погано: про примирення, прагнення миру говоримо ми тут. А ті, хто воює по той бік, не має на меті жодного миру.

— **Втім, люди страждають від війни — і це головний аргумент прибічників примирення. Треба припинити ці**

страждання, навіть якщо задля цього доведеться підписувати якісь там угоди.

— І ви думаєте, якщо ми їх підпишемо, страждання населення припиняться, і запанують мир та злагода? Ні, не запанують. І ми маємо вже достатньо прикладів того: договориємося, договориємося, а все одно стріляють, люди гинуть, страждання не припиняються. Тому що, повторюю, мир — це спочатку любитися, а вже потім — домовлятися. Бо коли навпаки, то перед нами розігрують якусь комедію, а не прагнуть правдивого, принципового миру. Ми хочемо жити у злагоді і спокої. Хочемо нормально розвиватися. Щоби нікому не заважати, і щоби нам ніхто не заважав. Якщо має бути справжній мир між двома народами, то ці два народи разом зі своїм проводом мусять того миру бажати і доказати, що вони його хочуть. А коли доказали — тоді можна випрацьовувати домовленості про що завгодно. Мир є підставою і умовою для ефективних угод і домовленостей, а не домовленості — підстава для миру. Спочатку — любитися, потім — домовлятися.

— **Але ж багато війн закінчувалися саме угодами — про кордони, про ненапад, про шлюб принца з принцесою — про що завгодно, але тільки не про любов. У жодному повоєнному документі в історії, здається, не було ані слова про любов.**

— Так, але це означає, що обидві сторони дійшли того, що хочуть миру. Що хочуть жити не стріляючи одне в одного. Мир не є предметом угоди — він є підставою для угоди. Бо мир — це стан. Стан душі. Якщо мир — наше справжнє прагнення, якщо ми вважаємо мир за нормальний стан речей, і обидві сторони на тому згоджуються — тоді мир можливий. А якщо нас цікавить не мир, а умови, тоді миру не буде, навіть якщо всі умови раптом виявляться задоволеними. А коли так, усе, на що ми можемо розраховувати, — угоди про ненапад. Але треба бути свідомими того, що це, по-перше, не є мир, а по-друге, це дуже непевний стан. І ми з вами вже добре про це знаємо. Ми прокидаємося зранку і питаємо: не стріляли сьогодні? А-а-а, тоді сьогодні ще мир. А на завтра — Бог знає, як воно буде. Це не є стан миру. Ну і, нарешті, чи нам не знати про те, що наявність договорів, міжнародних угод не дають нікому ніяких гарантій.

— **Проте затягування війни криє велику небезпеку "втягнутися". Вже й так більшість противників замирення вважають, що примирення не обговорюється не тому, що нам так уже потрібен Донбас, а тому, що ми маємо помститися ворогам. Війна сама по собі провокує і нарощує в нас ненависть. І коли ми ненавидимо, то ми й самі вже не прагнемо миру. Ми прагнемо перемоги. І перемога для нас — це не утверджені ідеали і не відвоювані території, а помста, яка відбулася.**

— Така атмосфера убивча, руйнівна для всіх. Ні для кого вона не корисна. І чим далі — тим гірше, тим глибше ця ненависть закорінюється у природі нашій, у переконаннях, у серцях людей. І трудно буде того позбутися. Відповідь на таку небезпеку мала би бути природня — встановити правдивий щирий мир, виразно заманіфестований з обох боків. Нам конче потрібно якнайскоріше закінчити оцю воєнну ситуацію. Яку ми навіть війною не називаємо — і від того ситуація виглядає ще непевнішою. Війни ніби нема — але люди гинуть, терплять, півтора мільйона біженців втратили свої домівки і пішли поневірятися країною.

І, безумовно, ненависть, гнів, які в нас чим далі, тим більше зростаються, — жахливий наслідок.

Ми цього не хотіли і не хочемо. Ми, українці, хочемо жити в мирі з сусідами. Ми хочемо, щоби цей стан миру був здійснений, і щоби тоді обидва народи-сусіди, які дотепер воювали, перестали воювати і, кожен у свій спосіб, розвивали свої країни. Українці люблять Україну і хочуть, аби Україна розвивалася. Росіяни, цілком природно, люблять Росію — і їм би, якщо вони такі правдиві патріоти, мало би залежати на тому, аби розвивати власну країну, покращувати життя, піднімати його добробут. Ми хочемо, аби вони дбали за свою країну. Адже Росія також терпить. Але чому ж вони не хочуть миру? Чому не роблять кроків до розв'язання цілої тієї ситуації? Чому не забирають своїх військових, не припиняють підтримки сепаратистів? Вони ж не з хмари впали, ті бойовики, — вони були підготовлені, виплекані, і все йшло за певним планом. Мені важко сказати, як думають росіяни. Але я гадаю, що пересічний росіянин — так само, як пересічний українець, — не бажає сутички, ненависті. За цим стоїть той, кому це вигідно, хто переслідує особисті політичні, економічні, геополітичні цілі.

— Ми не визнали, що іде війна між Україною і Росією. І, можливо, через те слова "вороги" і "наші" у цій війні також не набули однозначного смислу. В результаті ми з'ясуємо стосунки одне з одним, і нам що далі, то складніше домовитися одне з одним усередині країни.

— Треба усвідомити, що рішення про стан війни не народ приймає. Про стан війни вирішує начальство. Війни не починаються від народу — в історії ми маємо безліч прикладів, коли війни починають політики і влада. А народ завжди на тому дуже терпить. І я повторюю: те, що відбувається, включно з нашою внутрішньою ворожнечею, яка заважає порозумітися нам посеред себе, комусь дуже вигідно.

— Часом кажуть, що ця війна — це, звісно, трагедія, але вона може зробити нас сильнішими. Тобто в історичній перспективі цей виклик може стати для нас позитивним досвідом.

— Є в тому певна іронія. Треба часом дуже потермосити людину, потурбувати, щоби вона собі певні речі усвідомила. Але я вважаю, що все те саме можна було би досягнути в цілком мирний спосіб. Нам це не вдалося, і я часто запитую себе: чому? Ота ситуація, в якій ми знайшлися, склалася тому, що ми багато десятиліть виховувалися в зовсім іншому напрямі. Нам дуже трудно сьогодні з того вийти. І на цьому тлі, дійсно, трагедія, яка з нами сталася, для України може принести користь у перспективі — об'єднає народ, дасть усвідомлення необхідності будувати свою культуру, науку, підприємство. Окрім того, ми можемо інакшими очима дивитися на своїх сусідів — ми вже знаємо їм справжню ціну. Для нас то дуже поважна історична наука. Яка буде довго з нами — на жаль чи на щастя. Але це небезпечний спосіб. І надзвичайно високу ціну ми за це платимо. Хтось може сказати, що інакше не можна. Але це звучить дуже прикро.

— Це стосується не лише країни в цілому, а й окремих людей, яких спочатку революція, а потім війна вирвала зі звичного життя, і дехто з них заплатив найвищу ціну, а дехто — відкрив у собі виняткові здібності, які нізащо не проявилися б за інших обставин.

— Це можна називати позитивом, так. Скільки показалося добра в серцях людей! Скільки показалося відваги — не дешевої відваги, коли людина дурно ри-

зикує власним життям, а готовність до справжнього подвигу, до самопожертви задля захисту свого народу, своєї землі. Багато прекрасного ця ситуація спровокувала. Багато людей так думає, і небезпідставно, що ми тепер можемо інакшими очима дивитися одне на одного. Ми відчули потребу і відкрили в собі здатність об'єднуватися задля якоїсь справді вартісної мети.

— Нам здавалося, що це все з нами відбулося ще під час Революції Гідності. Але виявилось, що тоді ми перебільшували зміни, які відбулися чи мали ось-ось відбутися в нашому суспільстві. Надто багато всього і всіх лишилося там, де й було.

— Не треба забувати: щонайменше 70 років ми були частиною Радянського Союзу, спадкоємцем якого тепер себе вважає Росія. За ці роки в нас випрацювані і зафіксовані певні поняття, від яких ми ще до сьогодні терпимо. Ми багато тепер говоримо про корупцію, приміром. Як на мене, корупція — це проблема не виключно зовнішня. Це не тільки бажання громадити гроші. Я дуже хотів би почути опінію фахівців — чому в нас так поширена корупція? Я гадаю, це не є результат виключно зовнішніх обставин. Воно в якийсь спосіб десь залягло глибше в нашій природі. Хтось сьогодні аналізує, що властиво з нами сталося за тих 70 років? І чому в нас так мало змінилося за останні 25 років? За ті 70 років нас не знищили, але глибоко поранили, а за останні 25 років ми не зробили належних кроків, щоби вилікуватися. А може, і ми негодні так скоро вилікуватися.

— Або, наприклад, ця війна...

— Так, ця війна. За нею стоять далеко глибші причини, ніж ті, які ми з вами бачимо відразу і які обговорюємо. Глибокі причини, що закорінені в нас, стоять і за самою війною, і так само за нашою реакцією на те, що відбувається. На те, що відбувалося і відбувається в Криму. На те, що відбувається наразі в Донбасі. Спілкуючись з людьми, які походять з тих критичних обставин, я намагаюся розібратися: що сталося і чому воно сталося? Це непроста справа. Це не так, як було, приміром, з Гітлером, — ситуація з Гітлером була далеко яснішою. Те, що робив Гітлер, зараз частково повторюється в діях Росії, і варто було би глибоко застановитися — чому? Це не є виключно економічне питання чи там геополітичне. Тут відбуваються глибокі духовні процеси. А ми замало сил витрачаємо на те, аби їх пізнати і лікувати те, що вимагає лікування. Я не маю відповіді на ці питання — що діється, що з людьми сталося, чому вони поведуться так, як поведуться. Я тільки знаю, я відчуваю, що в

цього є глибока причина. І дуже чекаю на те, що свою відповідь на ці питання дадуть науковці — історики, психологи, соціологи.

— Дуже складне питання перед світом — найперше перед християнським світом — поставили біженці. З одного боку, вони, як бачимо, стали реальною загрозою для безпеки у країнах, які їх приймають. З іншого — прийняти, допомогти людям, які страждають, — це елементарна моральна вимога.

— Я колись сам був біженцем, як ви знаєте. І можу порівнювати те, що відбувалося з нами під час і після Другої світової, і те, що відбувається тепер. А тепер відбувається щось дивне: біженці сьогодні стали геополітичною проблемою. Мій досвід цілком інший. По-перше, ми були щасливі, що нам вдалося вирватися з нашої біди, що ми вижили і дісталися країв, в яких добрі люди по-доброму прийняли нас. У нас були ті самі проблеми, що є в усіх біженців, але нас зустріли люди, які розуміли ці проблеми і допомогли їх вирішити. По-друге, нас було далеко менше, ніж біженців тепер. Днями я чув статистику, скільки народу наразі можна вважати біженцями, — волосся дибки стає. Як? Звідки? Чому їх аж так багато? Коли ми втікали, нас прийняли Північна Америка, Південна, Західна Європа — прийняли без великих проблем для себе, і, я вважаю, це пішло цим країнам на користь. Але тепер ситуація цілком інша. Біженців так багато, що їхня кількість перевищує можливості країн, які їх приймають. І від усього того я маю враження, що це не відбувається саме по собі. Це не може бути просто принагідно. За цим стоять якісь причини. Як-ісь сили, які це провокують. Ми не можемо не помагати цим бідним людям, бо вони дійсно терплять. Але маємо також усвідомлювати і намагатися дошукатися того, що стоїть за цим відрухом, що чи хто провокує цю проблему.

— Відчувається, що ми стоїмо на порозі чергового глибокого збіднення. Колись церква виступала з різкими відозвами щодо моральності збагачення для окремих людей — зокрема для людей при владі — в той час, як громадяни впадають у бідність. Чи можна чогось подібного чекати нині?

— Ситуація все-таки потроху змінюється — і я маю великі сподівання на ці зміни. Дуже цікаве явище щойно зароджується в середовищі наших багатих людей: вони починають робити певні кроки. Ці кроки ще недостатньо оголошені народові, але я знаю, що такі кроки є. Є ініціатива наших багатих, котрі визнають, що та ситуація, в якій ми знайшлися, є певною мірою їхньою провиною. І вони пропонують дбати про економічний розвиток України. Вони хочуть почати справжній діалог з громадою і владою. Я надіюся, я чекаю, що в короткому часі будуть публічно з'являтися якісь декларації з їхнього боку. Я маю інформацію про те, що щось таке готується.

— Оптимізм, Ваше Блаженство?

— Гарне слово — оптимізм. Оптимізм і песимізм — це різні способи бачити перспективу життя. Оптиміст бачить хороший швейцарський сир, а песиміст бачить, які великі в ньому дірки. А я хочу запитати в них обох — і в оптиміста, і в песиміста: а що ви зробили сьогодні, які ваші конкретні справи мали би вже зараз почати змінювати ситуацію на краще? Не думати, які в того сиру дірки, не обговорювати це безкінечно, а робити щось, аби допомогти хоча б своїм найближчим, хоча б своїй родині жити краще вже

нині. От, наприклад, ми всі захоплюємося волонтерами: люди роблять стільки добра! Це для мене особисто є підставою для великого оптимізму.

— Песиміст сказав би, що останнім часом їм дедалі складніше його робити — люди втомилися і збідніли.

— Ні, проблема не в тому. Проблема в тому, що народ захоплюється волонтерами замість того, аби допомагати. Захоплюватися — це добре, це правильно. Але не можна тільки захоплюватися — треба ще й щось робити. Звідки волонтери беруть гроші і сили? Якщо вони можуть, то й інші можуть. У нас це дуже популярно — плакати, бідкатися, замість братися до праці. Як почати працювати — менше буде песимізму, бо людина побачить, що вона може багато доброго зробити, навіть виходячи з тих скромних можливостей, які в неї є. От спробуйте. Вранці, встаючи з ліжка, прийміть рішення зробити те і те — заплануйте конкретні добрі справи. А ввечері, вкладаючись у ліжко, запитайте, чи зробили ви те добре, що планували. Робити добро — на це нема перешкод. Крім власного лінивства.

— А як ви оцінюєте зрушення в державній політиці після Майдану?

— Скажу так: ми нарікаємо на владу — і маємо, на що нарікати. Я не тішуся нашою владою — нема особливих підстав для втіхи. На жаль, критика людей при владі цілком заслужена. І це знеохочує. Весь народ це дратує і знеохочує. Але є така стара-стара приказка: краще запалити свічку, ніж проклинати темряву. Чи ті, хто обирав, — вони застановлялися, кого обирають? Був час, коли партія наставляла, як треба голосувати. Але тепер говорити про партії в Україні — то байка. Тут нема партій. Є люди, які зібрали біля себе інших людей, часто цілком випадкових, різних за поглядами і переконаннями, а тоді вирішили, що вони будуть вдавати з себе партію. Але ж є люди, які за них голосують, обирають їх, тобто задовольняються таким "політичним процесом". Якби ми застановилися над тим, то, може, ситуація була би іншою. Але я ще раз кажу: за 70 років ми тяжко захворіли, 25 років ми мали би лікуватися, але не лікувалися. Ми навіть не усвідомили собі за цей час, що ми хворі. Ніхто не ставив нам діагнозів, ніхто не лікував. І ми як мали, так і маємо багато радянських недуг.

— Які з них найбільше заважають нам жити?

— Я не хочу ставити діагнозів — я не фахівець ані в психології, ані в соціології, ані в історії. Це науковці мали би давати відповіді на питання, що з нами сталося, як так сталося і як з того вийти. Але я, напри-

клад, бачу, що ми тепер упевнені, що все має прийти до нас "згори", від влади. А ті, хто прийшов у владу, впевнені, що народ — то дурні, яких треба використовувати, нічого не давати і тримати десь далеко внизу. Я бачу водночас кризу авторитету — ми не маємо довір'я не лише до влади, яку самі ж обрали. Ми не маємо довір'я до думок інших людей. Ситуація дуже складна. Але я думаю, якби знайшлися люди, найперше серед інтелігенції, які б почали застановлятися над такими глибокими питаннями, почали говорити до народу, а народ погодився до них дослухатися... Що би не думали у владі, народ не дурний — він показав це на Майдані. Проблема в тому, що він залишився без духовного проводу. Над тим теж треба працювати.

— **Нещодавно Далай-лама опублікував допис, у якому піддав сумніву вплив релігії на сучасний світ. Він вважає, що релігії не допомогли вирішити жодної проблеми, а тому у практичних питаннях соціального чи політичного стибу до них не варто прислухатися. Як вважаєте ви?**

— Мені прикро це казати, але в цьому, на жаль, є багато правди. Церкви назагал абсолютно замало роблять.

— **Тобто ви вважаєте, що церкви можуть-таки щось робити, якимось впливати на поточну ситуацію?**

— Кожен може вплинути на ситуацію, якщо завдасть собі труду. Ось вам приклад. Один поляк, який у 1970–1980-х роках був молодим чоловіком, заангажованим у політиці, розповідав мені, як він питав тоді в одного з лідерів "Солідарності": скільки нам треба буде часу, щоби повернутися до європейських стандартів? І той поважний політик відповів: те візьме багато часу. Але польське чудо сталося за 10 років. За 10 років Польща інтегрувалася до Європейського Союзу. Одним з елементів, якому свідомі поляки приписують той успіх, було те, що їхня церква дуже послідовно, дуже часто проповідувала, як має поводитися віруюча людина.

Моє враження таке, що в нас цього замало. Є певні порухи: часом і католики, і православні, і протестанти — духовна верхівка — щось роблять у тому напрямі. На Синодах чи на інших духовних зібраннях з'являються іноді дуже позитивні відозви. Але я питаю в мешканця України, парафіянина з одного з великих міст: коли у вас востаннє під час проповіді говорили про корупцію? Відповідь — жодного разу. Це дуже прикрий факт. Церква жодним чином не впливає на поведінку не те що громадян узагалі, навіть на спосіб життя власних парафіян. Вона не говорить їм про те, що є важливим для них не лише як для громадян — для християн. Церковнослужителі повинні показати більше почуття відповідальності супроти суспільства. І проповідувати ті християнські чесноти, яких суспільство сьогодні особливо потребує, — поняття справедливості, поняття правди. Мені хотілося б, аби таке зрушення сталося. Якби неділю за неділею парох під час проповіді говорив людям про стандарти громадянської поведінки, що достойні християнина. Тоді ми би мали помітні результати вже за доволі короткий час. Хтось має почати це робити — виховувати громадянина, давати йому моральні орієнтири, лікувати його духовні хвороби. Мені здається, це цілком природне завдання для церкви. Мені прикро казати таке про церкву, про своїх братів — але ніц не зробиш, церква не впливає на світ так, як могла би, як мала би впливати. Тому я тут мушу багато в чому погодитися з Да-

лай-ламою. Але я сподіваюся, що ми на початку якогось звороту» [3].

«Бывшему предстоятелю Украинской грекокатолической церкви, кардиналу Любомиру Гузару недавно исполнилось 84 года. Накануне дня рождения «людина з янголом на плечі», как его называют, встретился с корреспондентом «ФАКТОВ». Об этом мудро, искренне, добром человеке говорят, что он никогда не шел против совести, что его влияние на украинское общество трудно переоценить, что он мыслит категориями вечности и всегда проповедует любовь. Мы общались в резиденции Любомира Гузара в селе Княжичи под Киевом. Поверьте на слово — Блаженнейший действительно освещает все вокруг.

— *Пробачте, я не такой молоденький, не бачу взагалі і не дуже добре чую,* — почав розмову Любомир Гузар. — *Якщо буде треба, попрошу повторити. Ну, що добро скажете?*

— **Ваше Блаженство, дозвольте все ж таки у вас, у людини, яка не бачить фізично, запитати: якою ви бачите долю України?**

— *Я оптиміст. І хочу уточнити, чому. Впевнений, що Україна не є приреченою на якусь загибель. Ні! Ми мусимо не тільки зберегти, але й розвинути при Божій допомозі свою державу, свою суспільність. А можемо цього досягти, якщо будемо працювати. Одним словом, якщо би ми не працювали, тоді я був би крайнім песимістом, бо немає надії. Але ми можемо працювати. Тобто можна бути спокійними — не загинемо.*

— **На ваш погляд, що спричинило події, які відбуваються зараз? Маю на увазі війну та окупацію.**

— *Знаєте, що можемо сказати? І східні, і західні області України в минулому столітті були під окупацією, під впливом Радянського Союзу. СРСР (омінаючи його національний аспект) мав комуністичну ідеологію, яка хотіла створити радянську людину, позбавлену відчуття власної гідності, свого походження як створіння Божого. Цю радянщину бачу як замаха на гідність вільної людини, яка може спокійно хвалити Господа й служити людям.*

Людина, яку хотіли створити нам радянські власті, мала бути невільна, цілковито залежна від держави чи від партії, керуючих органів КПРС. У неї заперечувалася її основа — походження від Бога, а головне — її гідність та її свобода. Це, на мою думку, є те тло, на якому відбувається те, що відбувається.

Без радянської спадщини, без того, що було тоді дуже свідомо пропаговане і дуже свідомо виконане, без створення тієї радянської людини було б неможливим те, що відбувається сьогодні. Мушу щиро визнати, що не почуваюся дуже компетентним, бо це є дуже складні процеси. Треба набагато більше знати, ніж я знаю, чи мав нагоду пізнати. Але ділюся з вами тим, що бачу в міру моїх обмежень.

— **Як же нам зараз слід виховувати патріотів? Адже це дуже складна й важлива проблема. Проте, на мій погляд, вона першочергова.**

— *Абсолютно згодний з вами. Нам треба свідомо прагнути виховувати людей, не заражених радянською ідеологією, особливо майбутні покоління. Як я бачу цю ситуацію зараз? Шукаю в святих книгах розв'язки. Є така річ: кожен з нас має батька і матір. Вони подавали нам життя, вони нас виховали, старалися, дбали. І без них, без їхніх зусиль, ми би не існували. І тому в типовому християнському розумінні природи людини вона повинна шанувати своїх батьків, дбати про них, бо через них ми є те, що ми є.*

Але ми також маємо ширшу родину, яку зазвичай називаємо Батьківщиною. Є така пісня: «Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину». Латинське слово patria має той самий корінь, що й слово «батько» — pater.

Ми народилися в якійсь ширшій родині, яку називаємо нарід. Це є ствердження певного факту. Я не можу заперечити, хто мій батько, хто моя мати, і не можу заперечити, хто є нарід, серед якого я народився. Я міг би народитися аргентинцем, японцем, німцем, а народився українцем. Інші народилися росіянами, поляками, німцями. Кожен з нас є дитиною якогось народу. І так, як ми зобов'язані дбати про батька і матір, так само ми, якщо хочемо бути насправді собою в повному значенні цього слова, повинні дбати за ту ширшу родину — Батьківщину. Думаю, ця підстава повинна бути основою виховання: пам'ятай, хто твій батько, хто твоя мати, пам'ятай, хто твій нарід. І відповідно поведься: так Господь Бог дав, що ти народився серед цього народу. Дбай за нього. Думаю, це є підставою виховання. Це не є, як комусь може здаватися, пересадний пустий націоналізм. Ні! Це є насправді патріотизм.

— Згодна. Ви колись були біженцем, але казали, що то стало доброю нагодою побачити світ.

— Ви вжили слово «біженець». Ми вживали слово «скиталець». Чому людина скитається? Бо так склалися обставини. Мої батьки, сестра і я — ми не виїздили з України і не хотіли роками бути поза Україною. Ми стали скитальцями силою обставин.

Є і ті, кого ми називаємо туристами. Турист добровільно їде оглядати світ, пізнавати інші країни, народи, континенти, культуру і так далі, маючи цікавість і відповідні засоби на це.

Також є традиції. Особливо починаючи з XVII—XVIII віків була така практика (подібна існувала і в інших західних європейських країнах): молодих людей із заможних українських родин посилали пізнати світ. Це був виховний засіб.

Наша дійсність — те, що більше ста років Україна перебувала в господарських труднощах і було багато убогих людей. Під кінець XIX — на початку XX століття вони утворили хвилю еміграції, коли їхали в світи, бо не мали з чого жити. Дуже багато людей із Західної України виїздили на кілька років до Америки, Канади, Бразилії, Аргентини, навіть до Казахстану, що для мене дивина. Ніколи не думав про Казахстан як про країну, куди люди їхали заробити трохи на краще життя. Але так кажуть. Доробивши, люди поверталися, привозили якесь гроші. Мені розповідали, що на селах звичайна, пересічна хата була вкрита соломкою. А ті люди, які мали гроші, покривали дах свого будинку бляхою. Була навіть така прикмета: як ви їхали і бачили хату з бляшаним дахом — ага, той був в Америці.

Назву це все — економічна еміграція. Але після Першої світової війни, а головне після Другої світової війни, коли в Україні запанував радянський порядок, багато народу не хотіло жити при тих обставинах. Крім того, були тисячі людей, яких німці насильно взяли працювати до Німеччини. І, коли закінчилася війна, чимало з них сказали: «Ні, ми не хочемо повертатися». Вони вибрали те ж саме, що й наша родина: стали скитальцями. Що значить стати скитальцем? Ми втратили громадянство, стали бездомними людьми. Є такий англійський термін, який уживається в усьому світі, — *not in his place* (людина не на своєму місці). І ми були такими.

Що відбувається сьогодні? Після радянських часів, за браком добрих господарів, маємо, мені здається, економічну еміграцію. Бо наша економіка не є добре настроєна, наставлена. Ми така багата країна! А дуже багато людей живе нижче нормального рівня. Їх вважали майже нуждарями. Люди, які не мають достатньо засобів, щоб жити, знову їдуть у першу чергу до Західної Європи, до Америки, Австралії... У 1970-х роках, думаю, в цілій Італії навіть не було тисячі українців. А сьогодні там є кілька сот тисяч. Дехто навіть говорить про мільйон. В Іспанії теж.

Тобто дуже багато нашого народу виїхало, бо в Україні економічно важко жити, немає добрих можливостей виховувати чи берегти дітей, взагалі мати нормальне забезпечене життя. Нас має найбільше три-возжити, що серед тих, хто виїжджає, — багато молодих людей і чимало професійних громадян. Це є проблема. Якщо ті люди їдуть, щоб навчитися і повернутися, це цілком добре. Не є зле — поїхати на чужину, доробитися, навчитися. «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Але їхати, щоб залишитися, якщо немає правду для цього дуже поважної причини, це, мені здається, дуже невщорно.

Я особисто 46 років був поза Україною, жив у Австрії, Італії, Америці, відвідував Німеччину, Канаду, Бразилію, Аргентину, Парагвай. Але радо повернувся в Україну. Чому? Бо це є рідна земля. Нам було дуже добре в Америці. Можна було працювати, заробити, було пенсійне і медичне страхування. Це гарно упорядковує життя. Але ми були там громадянами другого класу. Якщо хочете бути собою в повному розумінні цього слова, старайтеся жити на рідній землі.

— Зараз в нашій країні дуже багато вимушених переселенців зі сходу та Криму. Люди покинули все: домівки, роботу, вони тепер також скитальці. Що ви можете сказати тим, хто не зрадив країну? Як зберегти себе? Як бути корисними?

— Тут дуже важливу роль мусять відіграти місцеві люди. Скільки всього виїхало — понад півтора мільйона? То не є біженці, то є переселенці — переселилися в іншу частину країни. Насильно, то правда. Бо втікали від біди, покинули свої домівки не тому, що хотіли, а мусяли, бо не могли згодитися з обставинами насилля.

А ми — ті, хто є вдома (місцеві люди з Центральної, Західної, Північної та Південної України), повинні їм допомогти нормально жити, виховувати дітей, набувати професійних знань і так далі. Це є наше завдання і обов'язок. З боку переселенців повинне бути розуміння, що місцевим людям не завжди це так легко зробити.

Думаю, що повинне панувати почуття: це є наші брати і сестри, яким ми мусимо послужити і допомогти, а вони повинні з вдячністю прийняти все, що для них робиться, і старатися користатися можливістю жити нормально, як належить. Одним словом, тут потрібне певне почуття — це почуття єдності.

— Ваше Блаженство, зараз можливий розкол суспільства? Адже дуже багато проблем...

— Є така ініціативна група «Першого грудня» (створена за пропозицією Любомира Гузара, до неї входять відомі інтелектуали та моральні авторитети: Мирослав Попович, В'ячеслав Брюховецький, Іван Дзюба, Ігор Юхновський та інші. — Авт.). Нещодавно ця група підготувала звернення, яке стосується дуже-дуже делікатної теми. Воно таке: не дай Боже, щоб з огляду на обставини, в яких ми існуємо, з огляду на історію, з якої ще не вирости і не позбулися, ми один одного ненавиділи.

Справді, сьогодні є багато проявів ненависті... Назву це суспільною дикістю, яку спричиняють різні обставини, але яку народ і влада мусять намагатися опанувати і не допустити, щоб та ненависть ширилася і затруєвала наше життя. На жаль, є певні намагання навмисно наш нарід порізнути, щоб люди не могли співжити. Є таке... Це робиться чи при допомозі засобів масової інформації, чи при допомозі якихось там економічних чи політичних неладів. Є також ворожий чинник. Але мудрий нарід, свідомий своєї єдності, повинен дуже рішуче такі намагання відкидати і протидіяти тим негативним впливам.

— В 2015 році брала інтерв'ю у Богдана Гаврилишина. Він казав, що для нього є два моральних авторитетів — ви та Ліна Костенко. А для вас хто є моральним авторитетом?

— Дуже різні колеги з ініціативної групи «Першого грудня». Вони свідомі, стараються бачити навколо себе людей, шанувати, служити й допомагати їм. Ото є моральні авторитети. Їх є, може, набагато більше, ніж нам здається. «Перше грудня» — це організована група, яка намагається спільно щось зробити. Але також є багато-багато інших, неназваних. Наприклад, волонтери, які стараються по-Божому жити і служити ближньому, і справді бути такими творчими, позитивними, будуючими членами спільноти.

— Тепер дозвольте філософське питання. Чому часом влада так сильно змінює людину?

— Це відомий факт, що владолюбство — велика небезпека. Ще древні греки й римляни знали, що влада людей корумпує. Я, на жаль, не є спеціаліст, щоб дати вам таку, як належить, відповідь. Тільки стверджую факт: для більшості людей насправді влада буває небезпечною. І багатство також.

Наведу вам приклад з життя. Коли я був студентом в Америці, то працював на курорті. Туди люди приїздили відпочити, прийти до себе. Моїм завданням було їх зустрічати і супроводжувати до приміщення чи кімнати, яку вони зазвичай замовляли наперед. Що я можу сказати? Різні були люди. Були такі, що недавно стали багатими, працюючи на різних високих посадах, професійні, але дуже культурні. Чесно говорили. Якщо щось потребували, то вміль сказати це делікатно, не вимагали, не робили якийсь акцент.

Але були, звичайно, і люди, які поводитися супроти мене та інших працівників негарно, гордовито: «Мені належить», «Я замовив», «Я плачу» (передає характерну інтонацію). Ми мусили всіх обслуговувати, але ті люди були дуже прикрі.

Знаєте, гроші — така річ... Раптове багатство і впевненість людей, які ним володіють, в тому, що другі тепер мусять їх слухати, щось перевертає в їхніх головах. Чому це так? Я можу тільки сказати, що так воно є. А чому? Це дуже філософське та психологічно глибоке питання.

— Ви колись казали, що Україна на порозі змін на краще. Зараз ви теж так вважаєте?

— Так. Якщо будемо працювати. Я не бачу якихось структуральних труднощів, чому ми не можемо мати нормальної держави. Їх нема! Може бути зле, якщо не будемо працювати. Що я маю на думці? То не тільки працювати, аби мати більше грошей. Коли я кажу — працювати, то значить робити добро другим. Що для мене значить праця? Це коли ми (чи політичні діячі, чи держслужбовці, чи звичайні громадяни) хочемо жити так, щоб думати про добро для себе і одночасно про

добро для інших, а не тільки про свою вигоду. Якщо в нас є таке настановлення, нема нічого, що могло би нам перешкодити бути нормальною великою державою.

— Отже, таким є ваше бачення змін на краще? А де ви знаходите підґрунтя для оптимізму?

— Раніше говорив, що бачу зміни на краще в зустрічах з людьми. Тепер не маю багато спілкування. З огляду на свій стан здоров'я, вік, багато вдома сиджу, нікуди не виїжджаю. Але зустрічаюся з людьми, яких не знаю особисто, проте вони мене запрошують. Це студенти, бізнесмени, ще хтось. То є такий обмін: вони питають, я відповідаю. Я відчуваю по питаннях, що є багато доброго. Якщо воно є, воно просте: люди хочуть чогось доброго і роблять. Цей зворот до кращого відбувається там, де і повинен відбуватися, — у серцях людей.

Ми маємо великі проблеми з реформами. Чому? Бо власті — ті люди, що повинні жити реформами, — не живуть ними. Вони марнують прекрасні нагоди і не будують краще майбутнє. Його будують ті, які на рівні особи (не якоїсь великої організації) стараються творити добро, які тішаються, коли щось добре побачать, які жаліються, коли бачать зло. Майбутність України — у серцях людей, в яких я бачу зацікавлення, охоту і бажання робити щось добре. І якщо вони цього хочуть, то ми йдемо до кращого.

Я не читаю, бо незрячий, але слухаю радіо. Часто бувають сюжети про те, як якась група людей — старших, молодших, дітей — хочуть допомогти. Чи тим, хто на фронті, чи пораненим, чи хворим. Ми маємо багато людей, які бажать робити добро. То є наша майбутність. Вона не в політиці. Хоча ми би хотіли бачити і політику доброю. Та я думаю, що у нас немає причини, чому ми не можемо мати такої держави, такою суспільства, в якому будемо всі почуватися добре.

— Ви вірите в це?

— То є в серцях людей. Кожен раз, коли хтось зробив щось доброго для ближнього, то дуже гарно зробив» [5].

«Любомир Гузар, бывший глава Украинской грекокатолической церкви и один из наиболее авторитетных людей в стране, определяет жизненные ориентиры для соотечественников и утверждает, что ради общего прогресса необходимо доверять друг другу. Он по-доброму улыбается и говорит: «Прошу». Любомир Гузар, архиепископ-эмерит и бывший глава Украинской грекокатолической церкви, встречается с НВ в большом и светлом доме в поселке Княжичи под Киевом. Здесь 84-летний архиепископ, который считается одним из самых авторитетных и уважаемых людей в стране, причем не только для прихожан грекокатолической церкви, живет уже шесть лет, редко покидая свою резиденцию. Тем не менее его выступления легко набирают рекордное количество просмотров, а отдельные фразы из них становятся афоризмами. Именно Гузар первым среди глав украинских церквей начал призывать духовные институты Украины агитировать прихожан за ценности и принципы справедливого правления, а не за выбор в пользу отдельных политиков. Коррупция он называет грехом, а когда рассуждает о морали, это звучит современно и без лишней назидательности.

Получив первоклассное богословское и философское образование в Вашингтоне, Нью-Йорке и Риме, он всегда точно определяет ориентиры для своей страны. В 2000-м Гузар единственный из цер-

ковных иерархов отказался осуждать участников акции Украина без Кучмы, а в декабре 2013 года, когда вспыхнула революция достоинства, выступил со сцены Майдана и призвал протестующих творить добро.

К кабинету священника НВ сопровождает серый домашний кот. Обстановка внутри дома мало похожа на пафосные приемные других церковных иерархов и не меняется со временем. За два года от последнего разговора НВ с Гузаром изменился разве что его адрес. Ранее улица, на которой стоит дом, называлась в честь полевого командира большевиков Боженко. Теперь она обозначена на карте как улица Гузара.

Устраиваясь за столом, архиепископ просит разговаривать с ним погромче. Сам он отвечает негромко и неторопливо, и лицо его то и дело озаряет улыбка.

В ситуации войны и тяжелого положения страны люди растеряны и не имеют четких ответов. Разные договоренности заключаются, но не соблюдаются. По миру распространяются разные версии, в том числе о том, что украинцы воюют между собой. В этой сложной ситуации еще и организуются мероприятия, чтобы людей волновать и дезорганизовывать, чтобы между людьми ширилась ненависть. Как человек церковный, я лучше вижу людей верующих. Для верующего человека, который понимает то, что Бог есть властителем Вселенной, я говорю: все в руках Божьих, и наша судьба тоже. Но это не отменяет важности стараний каждого из нас. Делайте свою работу, то, к чему вы призваны, делайте хорошо вне зависимости от того, кто при власти и какие вызовы перед нами.

Для людей неверующих также важно не отчаиваться и не плыть по течению. Делайте каждый день свою работу, и не только ради самого себя, делайте вместе с другими и для всех. В единстве — сила, и она позволяет устоять перед любыми посягательствами, будь то люди, пришедшие отобрать кусок вашей земли, или люди, пришедшие вас обмануть.

Украинцам все еще сложно доверять друг другу. Недоверие началось не сегодня, его наш народ унаследовал от советской власти. Восточные области Украины были под советской властью 70 лет, западные — как минимум 45 лет. Но везде эта власть имела общую цель — не допустить объединения людей, чтобы они не создавали союзов, не встречались и не говорили друг с другом. Чтобы исчезло коллективное, гражданское действие.

Они [лидеры советской власти] понимали, что в единстве, в общении рождается общее понимание и общая цель. Потому они воспитывали людей в идее, что никому нельзя верить, даже семье, чтобы дети не доверяли родителям, и наоборот.

ДУХОВНЫЙ ПАСТЫРЬ: В середине марта Любомир Гузар в своем выступлении перед депутатами Верховной рады назвал политическую деятельность "одним из наибольших жертвенных служений" и призвал их к справедливости.

Вспомните историю с Павликом Морозовым, который долгое время был идеалом. К сожалению, мы до сих пор не доверяем друг другу. Уже нет страха перед КГБ, но остался страх одного человека перед другим.

Когда человек думает о другом, мол, "я не доверяю ему", то на самом деле он думает о самом себе: и мне верить нельзя, и я обману. Неверие к другим начинается с неверия к себе и своей способности уважать другого. Воспитанные в таком духе, мы должны много работать над тем, чтобы воспитать будущее поколение в доверии друг к другу. Иначе мы бесконечно будем продолжать советскую систему, которая рушила, а не строила.

Украина страдает от коррупции. Сегодня есть разные комиссии и органы, которые должны коррупционеров находить и наказывать. Но я не думаю, что это лучший вариант. Он будет эффективным только тогда, когда люди с детства будут воспитаны быть честными. Ведь коррупция прячется в малом. Вот идет ребенок в школу и несет подарок учителю, иначе тот не так к нему отнесется, и родители не видят в этом проблемы.

Нам нужно перевоспитать народ. Возможно, это особенное задание церкви и проповедников — говорить об этом людям. Но и сознательные граждане должны влиять друг на друга, показывая, как негативна коррупция, как она лишает человека правильного и нормального отношения к миру. Это ведь кража, и, поступая так, я лишаю человека самого дорогого — его прав. Я имею права как гражданин, но если я за них должен нелегально заплатить, то лишаюсь прав. Это такая искривленная система, и она в советское время была встроена в общественную.

Мало бороться и наказывать, важно воспитывать. Многие скажут: раз наказание за коррупцию тяжелое, это не значит, что я должен вести себя правильно, нужно просто быть осторожным. Такой подход не искоренит коррупцию. Потому важно сосредоточиться на воспитании достоинства. Осознавать свое достоинство и признавать достоинство ближнего.

Мы еще только учимся принимать своего ближнего и считаться с ним. У меня есть права, свой разум и воля. Но рядом живет мой сосед, такой же человек, как и я, который имеет такие же права. Если ты хочешь, чтобы тебя уважали, уважай своего соседа, в том числе в повседневной жизни. Делая что-то для себя, подумай, не ущемляешь ли ты права другого человека, даже в малом. Это и есть воспитание.

Нужно, чтобы люди хотели выздороветь. У нас за плечами плохое время жизни в СССР. Мы хотим отсюда уйти и мечтаем о справедливости и правде, к которым стремимся. Но мечта и каждодневная работа — разные вещи.

И в 90-е, и сейчас люди думают, что стать независимым — это легко. Но мы должны понимать, что все еще находимся в ситуации перехода и должны сознательно оставлять плохие привычки — давать взятки, не обращать внимания на других людей и жить только для себя.

Уже произошёл Майдан, случилась война, и они показали, как много у нас есть добрых людей — добровольцев, военных, волонтеров. У нас есть много добра, и теперь важно, чтобы это добро действовало и как можно больше граждан искренне трудились, ведь только от этого зависит, как быстро мы будем двигаться к хорошему государству.

Я знаю, что многие люди разочарованы тем, что Майдан не принес быстрых изменений. Но вопрос, быстро или медленно мы движемся, гораздо менее важен, чем вопрос, движемся мы или стоим на месте. Принимаем ли мы каждый раз решение стать лучше, чем раньше, готовы ли меняться?

Часто говорят, что в Украине нет достойных лидеров. Однако харизматичных лидеров и во всем мире немного, это редкое явление. Когда окончилась Вторая мировая война, были Черчилль, Де Голль, Де Гаспери. А сегодня не только в Украине, но и во всем мире трудно найти людей, которых можно сравнить с великанами той эпохи.

В Украине ситуация сложна тем, что у нас нет культуры политического лидерства, а желать демократии мы начали лишь недавно. Лидер — это человек, который хочет большего, который знает, чем одарен, который выступает двигателем позитивных процессов и будит в окружающих желание достигать своих целей. У нас же до сих пор многие, кого мы хотим видеть лидерами, желают всего лишь быть богатыми. И это плохо.

У нас нет великих лидеров, но у нас есть малые. Это те добрые люди, которые, например, стали волонтерами. Это может быть женщина, немолодая и небогатая, которая начинает делать большие и прекрасные вещи.

Такие люди многим могут пожертвовать и не ищут славы — да ее и не будет. Но из-за этого они не перестают делать добро и воспитывают в этом духе своих детей.

Если мы будем наследовать таких людей, то поймем, как много у нас духовной энергии, которая может дать большой и прекрасный результат. Не имея больших лидеров, важно учиться у тех, кто того заслуживает. И важно не потерять себя.

Украина всегда была и есть частью Европы. Это европейская страна, которая выросла на христианских основах. Европейский союз — не вся Европа, а большее ее экономическое объединение. Причем Европа культурно невозможна без Украины.

А мы хотим часто забыть о своем наследии, принимая все европейское как открытие. Важно быть

частью Европы, важно присматриваться к духовному и общественному развитию других европейских стран, к справедливости и уважению прав человека. Присматриваться, но не погружаться в Европу бездумно. Ведь в Украине есть своя культура. Подумайте про Тараса Шевченко, про Ивана Франко. Если бы мы серьезно размышляли над собственными достижениями и культурой, мы бы удивились, как много у нас есть достойного.

Каждый человек получает от Бога призвание, и быть человеком — означает осознать свое призвание. Но это нелегко сделать, если не прислушиваться к себе, не стараться себя понять. Раскрыть свою жизненную цель, раскрыть себя в том, что ты делаешь, — это и есть счастье быть человеком. Раскрывшийся и реализовавший себя человек любит то, что делает, любит Бога, а главное, способен любить и уважать себя. А если так, он сможет любить и уважать другого человека, быть с ним вместе и создавать общее совместными усилиями. Без любви и уважения к самому себе, к своему ближнему здорового общества не получится» [6].

«31 травня 2017 року о 18.30 на 85-му році життя після важкої недуги відійшов до вічності Блаженніший Любомир (Гузар), архієпископ-емерит УГКЦ. Цю сумну новину повідомили в Департаменті інформації Української греко-католицької церкви.

Любомир Гузар підкорював своєю безпосередністю, мудрою простою, навіть добродушною жартівливістю. Духовник, для якого людина, з її слабкостями, держава, з її місією, та Бог поєднувались в єдину ціннісну систему.

Як авторитетна людина, Гузар займався активною громадською діяльністю. У свій час Блаженніший Любомир благословив одну з важливих книжок «Дня»: «Війна і мир, або Українці — поляки: брати, вороги, сусіди...». В передмові до книги він написав: «книжка «Війна і мир» із серії «Бібліотека газети «День» конче потрібна зараз, бо дійсно сприяє життєво необхідному для України і Польщі процесові примирення, взаєморозуміння і співпраці для майбутнього». В цих словах мудрість духовника, який дивився не на локальні розбіжності, а на стратегічні перспективи співіснування людей і держав в цьому світі.

БЛАЖЕННИЙШИЙ ЛЮБОМИР ГУЗАР (ГІСТЬ «ДНЯ», 2003 РІК) ПІД ЧАС ОБГОВОРЕННЯ ПЕРШОЇ КНИГИ БІБЛІОТЕКИ «ДНЯ» «УКРАЇНА INCOGNITA» / ФОТО З АРХІВУ «Дня»

Зі свого боку він ставився із великою повагою до автора «Дня» Клари Гудзик, спілкувався з нею. Також Гузар підтримував Школу релігійної журналістики, був частим гостем редакції «Дня».

Президент України Петро Порошенко висловив свою жаль з приводу смерті Блаженнішого Любомира: «Щиро сумую з усіма вірними УГКЦ і всією Україною. Висловлюю глибоку шану цій світлій людині, справжньому подвижнику, який сміливо ніс слово Господнє українцям у двох сторіччях на зламі двох тисячоліть. В одному з останніх інтерв'ю Любомир Гузар пророчески сказав слова, які мені запали в душу: «Мир означає любити одне одного. Мир — то не є відсутність боротьби».

Український літературний критик, есеїст, поет, мислитель, філософ Євген Сверстюк у свій час висловився про Любомира Гузара: «Греко-католикам дуже пощастило: мали мудрого главу, який прийшов «з низів» і ніколи не прагнув бути єпископом, хоча давно

був підпільно висвячений... Це — надзвичайно важливо, щоб церкву очолювала людина духовна, байдужа до свого адміністративного становища в ній. Через те йому так легко було передати владу, коли вже виконав місію».

Блаженніший Святослав (Шевчук), глава УГКЦ: «Для мене Блаженніший Любомир був добрим батьком, який то пригортав до свого серця, допускав до найпотаємніших думок, мрій і бажань, — зазначає новий предстоятель, — то відпускав на край світу, щоб я, як казав, навчився давати собі раду... Сьогодні він нагадує біблійного, але українського, Ісаака, який передає первородство. То велика честь — бути його спадкоємцем!».

Українці й поляки — сусіди впродовж багатьох століть. У минулому ці сусідські відносини склалися по-різному. Іноді були дуже сприятливі, нерідко — напружені, а часом навіть ворожі. Підставою для оцінки минулого, яке не повинне тяжіти над нами, а тим більше передаватися майбутнім поколінням, є визнання історичної правди; це взаємне прощення, взаємне, бо обидві сторони прогрішилися, і тверда настанова не повторювати помилок і кривд минулого.

У цьому надзвичайно складному психологічному процесі, можливо, треба подивитися на те, що сталося в минулому, очима сусіда — як би він це оцінив, як розумів і чому вчинив так, як вчинив. Чому такий підхід є порадним? Бо за такого аналізу підтвердимо те, що між нами й нашими сусідами здебільшого дуже малі розбіжності. А коли ми дійдемо до такого розуміння, тоді примирення стане набагато легшим, доступнішим, навіть цілком природним. Ось чому книжка «Війни і мир» із серії «Бібліотека газети «День» конче потрібна зараз, бо дійсно сприяє життєво необхідному для України і Польщі процесові примирення, взаєморозуміння і співпраці для майбутнього.

Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Кардинал ГУЗАР

Це пам'ятка й символ польського визвольного повстання 1863 року проти самодержавної Росії. На щиті, поділеному на три частини, польський Орел, литовська Погоня, руський Архангел Михаїл. Серед повстанців чути палкий спів про Вітчизну як Польщу, Литву та Русь-Україну. Вітчизну як прагнення до волі поляка, українця, литовця, білоруса, де ти пан і я пан, де ти брат і я брат. Ці самі герби як знаки єдності зображені над трунами Адама Міцкевича та Юліуша Словацького на Вавелі у Кракові. Перший — уродженець Литви-Білорусі, другий — України. Гірка доля повстанців 1863 року. Вони повернулися не з щитом, а на щиті. Але вони сіль землі, бо змогли віддати життя за вашу й нашу свободу!

ЩОДЕННА ВСЕУКРАЇНЬКА ГАЗЕТА «ДЕНЬ»

Наша адреса в Інтернеті: <http://www.day.kiev.ua>

Засновник і видавець — Акціонерне товариство закритого типу «Українська прес-група». Видається з вересня 1996 року.

Передплатні індекси:

щоденний випуск — 40255 (укр.), 40250 (рос.);

пільговий випуск — 40657 (укр.), 40658 (рос.);

п'ятничний випуск — 40659 (укр.), 40660 (рос.).

Адреса редакції: 04212, Київ-212, вул. Маршала Тимошенка, 2л.

Тел. (044) 414 4066, факс 414 4920, 414 4426,

тел./факс рекламного агентства 414 6790,

тел. агентства реалізації 414 6400.

E-mail: master@day.kiev.ua

ISBN 966-8152-04-2

Обкладинка книжки «Війни і Мир» із серії Бібліотеки «Дня»

Смерті таких постатей, як Любомир Гузар, Богдан Гаврилишин, Євген Сверстюк, які пішли від нас останніми роками і які були передусім моральними авторитетами для нації, примушують замислитись над тим, яким змістом, орієнтирами та цінностями заповнять їхнє місце нові покоління.

Валентин ТОРБА, «День»

«ВІН БУВ ЛЮДИНОЮ СВОГО ПОКЛИКАННЯ». Юліана ЛАВРИШ, кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка:

— З Блаженнішим Любомиром мені доводилось бачитись кілька разів у житті. 2011 року, починаючи свою релігійну колонку в газеті «День», дізнавшись про приїзд Блаженнішого до Львова, вирішила скористатись тим, щоб поговорити хоча б у форматі короткого бліцу. Пам'ятаю, що ми зустрілися в рекольційному центрі Львівської архієпархії УГКЦ у Брюховичах. Коли помічник Його Блаженства, отець Рафаїл Стронціцький, зустрів мене в холі центру і проводив до кімнати, у мене відверто трусулись ноги й руки. Ше мить — і я побачу одного з найбільш авторитетних духовних лідерів в Україні. Я боялася щось виконати не так з церковного етикету — не так звернутися, не так попросити благословення, не так поцілувати руку. І ось прочиняються двері — я бачу дідуся, який сидить у кріслі. Звичайного, сивого й доброго дідуся, без єпископських панягій, довгих ряс і клобуків. Він просто сидів у кріслі й ніби дримав, водночас мислячи про Вічне (потім я часто заставатиму Блаженнішого в такій позиції — під час лекцій, зустрічей, аудієнцій — у позиції старця-мислителя). Блаженніший зустрів мене усмішкою, й весь страх майбутнього спілкування відліг від серця. Цю усмішку я запам'ятаю надовго — в ній було стільки любові, тепла, миру; хоча Блаженніший погано почував себе в той день. Бачачи цей рівень поганого самопочуття, я запропонувала приїхати в інший день, але він наполіг на розмові, бо не звик зривати домовленості. Ми говорили про молодь, екуменізм, особисті духовні потреби. Наостанок попросила зробити спільне фото. Блаженніший попросив отця Рафаїла натиснути на «гудзик», себо фотографувати нас (до речі, я страшенно любила Блаженнішого за його галицизми). Ми стояли біля ікони святого Миколая. Блаженніший жартував, що нас троє; а я — що фотографуюсь із двома Миколаями. Опісля Блаженніший попросив не виставляти це фото, тільки тримати для приватного вжитку, бо там він у світському. Тому ця світлина ось уже шість років стоїть на полиці моєї кімнати. Востаннє ми зустрілися два роки тому, коли у Львівському національному університеті відбулась презентація докторської праці Блаженнішого Любомира про екуменізм Митрополита Андрея Шептицького. Ректорат попросив сказати від університету кілька слів. Тоді було не менше хвилювання, адже говорити про працю доктора в присутності самого доктора — це виклик. Пам'ятаю, як напередодні впродовж двох днів прочитала докторську дисертацію, тоді ще дивувалась, як можна так легко і просто писати в академічному стилі про богословські проблеми. Після презентації Блаженніший знову усміхнувся й сказав: «Дякую!» — знову-таки без пафосу, зайвих підвищених нот і тональностей.

Він був людиною свого покликання — простим священиком, і залишався ним до останнього подиху. Так важко в сучасному світі віднайти таких людей, які

змогли розпізнати Божий план щодо них, змогли піти цим шляхом і реалізувати свій потенціал. Він був людиною Любові та Світла, без жодних перебільшень і патетичних виступів. Блаженніший був знаковою фігурою і для редакції «Дня», зокрема він підтримував Школу релігійної журналістики, яка тут розвивалась, мав розмови з Кларою Пилипівною Гудзик, благословив важливу й сьогодні книжку «Дня» «Війни і мир, або Українці — поляки: брати, вороги, сусіди...».

Із християнської перспективи похорон — це не привід для смутку, лише — для радості, адже спочилий вже в обіймах Бога, з Тим, кого утверджував всім своїм земним життям. Проте, дізнавшись про смерть Блаженнішого Любомира, я дивилась на фото з 2011-го і плакала весь вечір. Плакала за втратою духовного порадника, який був усім для всіх, велетнем для нації, авторитетом і дзеркалом справжнього християнського життя. Мабуть, до останніх хвилин мого життя згадуватиму цю теплу усмішку, повну Любові й Милосердя; бо постава таких Людей — це фонд оптимізму та Віри не на хвилину, а на цілі століття!

«БЛАЖЕННІШИЙ ЛЮБОМИР БУВ ДУХОВНИМ БАТЬКОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ». Блаженніший Святослав (ШЕВЧУК), предстоятель Української греко-католицької церкви (з офіційної заяви):

— ...Великий пастир нашої церкви, велика людина, великий християнин, великий українець. Сьогодні вся українська громада в Україні і цілому світі з боєм переживає цю велику втрату. Мільйони людей на різних континентах, різних релігій, різних християнських конфесій, різних народів схиляють свої голови в глибокій пошані перед цією праведною особою. Блаженніший Любомир був духовним батьком українського народу. У його присутності всі ми почувалися захищеними, певними. А сьогодні ми в одну мить усі осиротіли...

«ДЛЯ НЬОГО ВАЖЛИВОЮ БУЛА ЄДНІСТЬ ЦЕРКОВ...». Владика Борис (ГУДЗЯК), єпископ Української греко-католицької церкви (ucu.edu.ua):

— Я знав патріарха Любомира Гузара майже все своє життя — маленьким хлопчиком з вигляду, бо часом приїжджав з батьками на літній табір, де він був парохом, пізніше він був моїм духівником і сповідником у семінарії в Римі. В Україні наше спілкування також було доволі близьким.

Патріарх Любомир був надзвичайно обдарованою людиною — інтелектуально та емоційно, з неймовірною уявою і фантазією, з прекрасним оксамитовим баритоном, чудовим проповідницьким стилем. Він, мабуть, був найкращим проповідником у нашій Церкві протягом мого життя.

Проте він був передовсім людиною молитви, монахом, який прагнув єдності з Богом. Як священик, архімандрит, архієрей він молився, щоб бути в єдності з Господом, і провадив інших до цієї єдності.

Для нього важливою була єдність Церков — він написав навіть цілий докторат про митрополита Андрея, його богослов'я і духовність християнської єдності та працю заради неї.

Він об'єднав наш Синод єпископів, який був при його виборі розділений.

Він об'єднав українців, ставши для них духовним Батьком і найвищим моральним авторитетом.

Його любили таксисти, слухали молодь і старші, підприємці і митці, побожні парафіяни і ті, які не були вірними УГКЦ. Він об'єднував членів своєї Церкви і

свого народу та прагнув поширювати цю єдність далі — працював заради примирення з поляками і євреями, мріяв про припинення цієї війни та примирення з росіянами.

Блаженніший Любомир лишив нам у спадок ще дві особливі риси, які нас з вами змушують задуматися і закликають до чеснот.

У світі, у нашій країні, де є жадаба влади і намагання її захопити будь-якою ціною, він владу віддав, відпустив, вразивши всю Україну своїм зреченням у 2011 році.

Просто відпустив владу...

Патріарх жив дуже скромно. Мав дуже мало речей, не любив розкоші. Звичайно, для Літургії, прослави Бога він приймав традицію Церкви, красу, славу і навіть пишність Божої Служби, але в побуті був дуже скромний. Ця скромність передавалася у спілкуванні. А спілкуватися він міг з усіма, на різних мовах, у різних контекстах.

Це спілкування завжди було приправлене гарним легким гумором. Блаженніший вмів щиро посміятися з самого себе. У цьому гуморі виявлялася його близькість до Божого таїнства, бо гумор і таїнство споріднені.

Зараз дуже важливо, щоб ми супроводжували Блаженнішого Любомира молитвою у таїнственний момент його переходу.

Молімося за Блаженнішого Любомира, за спокій Його душі...

Молімося за Блаженнішого Святослава, адже тепер на нього лягає ще більший тягар відповідальності...

Молімося, щоб і ми могли ці та інші риси славної пам'яті патріарха Любомира пізнавати і засвоювати...

Вічна пам'ять!

«ВІН ПЕРЕЙНЯВ І ПРОНІС ЧЕРЕЗ ВСЕ ЖИТТЯ І СЛУЖІННЯ ПРАГНЕННЯ ДУХОВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСТВА». ФІЛАРЕТ, Патріарх Київський і всієї Руси-України, Українська православна церква Київського патріархату (із «Співчуття з приводу упокоєння Блаженнішого Любомира кардинала Гузара», www.cerkva.info):

— ...Спочилий владика у своєму житті розділив трагічну долю багатьох українців свого покоління. Змушений обставинами війни полишити рідний край, він ніколи не полишав любові до українського народу. Від своїх наставників, а особливо від святителя в єпископи УГКЦ, він перейняв і проніс через все життя і служіння прагнення духовного відновлення українства, подолання ворожнечі між братами і залікування ран минулого.

Завдяки його мудрому і зваженому керівництву УГКЦ відносини між нашими Церквами значно поліпшилися, а співпраця у двосторонньому та багатосторонньому форматі розширилася. Сподіваюся, що життєвий спадок спочилого, його киевоцентричне бачення майбутнього Церкви в Україні матимуть гідне продовження.

Смерть Блаженнішого Любомира є великою втратою для Української греко-католицької церкви і для всіх тих, хто знав, любив, цінував і поважав його.

Поділяючи з вами смуток і печаль, підношу молитви до Бога за упокоєння душі спочилого!

Нехай Господь прийме новопредставленого в Своє Царство, де немає ні скорботи, ні зітхання, але безкінечне життя!

Вічна пам'ять Блаженнішому Любомиру!

«ДОСТОЙНИЙ ОБРАЗ ДОБРОГО ПАСТИРЯ ЗАЛИШИТЬСЯ ЯК БЛАГОСЛОВЕННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ». МАКАРІЙ, Митрополит Київський і всієї України, предстоятель УАПЦ (зі співчуття на сайті УАПЦ)

— ...Цей достойний образ Доброго Пастиря, чия доброта приймала й торкалася всіх, залишиться як благословення в історії України, яку він так любив і для якої поклав свої найкращі сили.

Молимося за спокій новопредставленого Блаженнішого Любомира.

Вічна пам'ять!

«ЛЮДИНА, ЯКА З'ЄДНАЛА ПОКОЛІННЯ УКРАЇНСТВА». Євстратій (ЗОРЯ), архієпископ, речник Київської патріархії:

— Для всіх, хто знав Блаженнішого Любомира (я теж його особисто знав), це безперечно велика втрата. Ця людина з'єднала покоління українства, розірваного через дуже важкі історичні події для нашого народу: це і Друга світова війна, і більшовизм, насильство, яке здійснювалося і над національним українським життям, і над релігійним життям, зокрема над Українською греко-католицькою церквою. Він — живий символ того, що, незважаючи на всі випробування, український народ вийшов міцнішим, не озлобленим, але люблячим Бога, і саме цим перемагаючим. І він як людина, що почала свій життєвий шлях ще до Другої світової війни і пройшла важкі випробування, передав цей досвід, цю тяглість і традицію далі, сучасному поколінню. Це дуже важливо. Безперечно, шкода, що він покинув нас. Але ми як віруючі знаємо, що це відхід не в абстрактну вічність, а у вічне життя. Він тілом померлий, але душею живий. Він перед Богом. І його справи, його спадок залишаються між нами.

«ВІН ЗАЛИШАЄ НАМ ЖИВЕ СВДЧЕННЯ АВТЕНТИЧНОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ВІРИ». Архієпископ Ігор (ІСІЧЕНКО), Харків, УАПЦ:

— Нам важко вберегтися від відчуття непоправності втрати, коли прощаємося з дорогою людиною. Але ж упокоєння праведника відкриває новий, ширший вимір духовного єднання з ним. Єднання в молитві, в постійному відчутті його небесного заступництва за нас. Владика Любомир відходить, аби й надалі бути з нами, українцями, обдаровуючи нас своєю батьківською любов'ю. Відходить, аби допомагати нам з неба. Натомість він залишає живе свідчення автентичної християнської віри, невіддільної від мужнього служіння правді. Його досвід рятує від нав'язуваного масовій свідомості стереотипу прагматичного та схильного до компромісів ієрарха. Його глибока внутрішня інтелігентність поєднувалася з прозорою чистотою віри, породжуючи унікальний пастирський талант, здатний промовляти до загалу як простим і переконливим словом, так і взірцем гідного та скромного життя. Вірю, що цей взірць визначатиме перспективу духовного зростання нової генерації українського духовництва й відкриватиме перед загалом справжнє покликання християнина.

«БЛАЖЕННИШИЙ ЛЮБОМИР ЗМІЦНЮВАВ У КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ ПОТРЕБУ ДО ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ». Роман ЯЦІВ, мистецтвознавець, професор, проректор Львівської академії мистецтв:

— Любомир Гузар — не лише знакова та символічна постать в духовному житті України двох останніх

десятиліть, а й особистість, що консолідувала етично-моральну конструкцію нації в новій історичній реальності. Його глибокі богословські знання стверджувалися на практиці духовного провідництва в дуже неоднорідному соціумі, де споживацькі й політично-спекулятивні технології створили загрозу існуванню християнським основам життя. В такій еклектизації суспільних настроїв єпископ, кардинал Любомир Гузар своїми настановами лідера УГКЦ показував дорогу до Світла, до Гідності в кожній людині та у щоденних справах. Маючи незаперечний авторитет на усіх соціальних шаблях, спробував урівноважувати ціннісний імператив у питаннях інституційного державного життя та словом правди й аргументованих біблійних посилів наступати на гріховність, цинізм, лицемірство, брехню, агресію. Оптимізуючи національний дух, Блаженніший Любомир зміцнював у кожного українця потребу до внутрішнього перетворення, до громадянської відваги, відкидаючи будь-які ознаки занепадництва в настроях чи суспільної апатії. Своїм сучасникам, особливо молоді, він залишив високий приклад цілісності морально-етичної постави і справжності в плеканні християнських чеснот за будь-якої суспільно-політичної кон'юнктури історичного часу.

«ВІН ЗАКЛИКАВ НАС УТВЕРДЖУВАТИ УКРАЇНУ НЕ СЛОВАМИ, А ПРАЦЕЮ». Людмила ФІЛИПОВИЧ, завідувач відділу Інституту філософії НАН України, доктор філософських наук, професор:

— Цю велику втрату глибоко переживають не тільки вірні греко-католицької церкви, а й інших конфесій, навіть невіруючі люди, оскільки Блаженніший Любомир був авторитетом для всієї нації. В опитуваннях щодо визначення рейтингу тієї чи іншої особи, він завжди займав у десятці перших своє достойне місце. Це пояснюється тим, що він був голосом народу і голосом церкви. Блаженніший дуже гармонійно поєднав у собі власне українця і християнина. Кардинал Любомир Гузар — це знакова фігура для України, яка увібрала і дух часу, і масштаб простору, в якому він діяв. А він діяв, навіть в останні роки, передавши адміністративне керівництво церквою молодому архієпископу Святославу (Шевчуку), він постійно був присутній у житті своєї пастви. Його присутність визначалася живою реакцією на все, що відбувалося у світі та Україні. Ми не можемо забути його настановних слів, які він сказав, звертаючись до нації 1 грудня 2013 року. Він багато тоді заклав цікавих ідей, але головне, чим він нас підтримав, — сказав сакраментальне, як Мойсей своєму єврейському народу: «Не бійтеся, українці». Не бійтеся відстоювати свою гідність, своє право на нормальне життя, навіть якщо це буде пов'язано з певними жертвами, що власне, і сталося. Він закликав нас утверджувати Україну не словами і, можливо, не стояннями і протестами, а працею. І ми тільки зараз, можливо, зрозуміли: щоби Україну утвердити, треба щоби кожний на своєму місці працював.

Це була надзвичайно мудра людина. До нього за порадою ходили і люди з політикуму. Він завжди знаходив слова, які надавали спокій, впевненість, орієнтував на прийняття правильних рішень. Ця мудрість пов'язана не лише з роками. Він мав дуже серйозну хорошу освіту. І любов. Любов робила його особливо мудрою людиною. І все, що він говорив, говорив з добротою, українським гумором, і це сприймалося не як обов'язок, який ти маєш виконати, а хотілося про-

сто відповідати тим очікуванням, які мав щодо тебе предстоятель цієї церкви.

Він для всіх нас був духовним батьком. Думаю, що мільйони українців сьогодні сумують, але цей сум дуже світлий. Зрозуміло, що Блаженніший Любомир Гузар ще багато чого доброго нам сказав би, але ті, що вміли слухати його при житті, будуть чути його і після його смерті. Він даватиме нам свої поради і триматиме нас на тій високій ноті, на якій сьогодні мають бути українці, не опускаючись до примітивних, тваринних реакцій на те, що робиться навколо. Нам треба показати свою культурність, освіченість, орієнтацію на майбутнє. Він весь час казав, що ми всі є єдиної традиції — київського християнства. А на той час це була чи не одна з найвищих і в богословському, і в культурно-освітньому сенсі цивілізація. І він мріяв, коли всі церкви київської традиції об'єднаються знову навколо цієї ідеальної держави. А для цього треба, без сумніву, працювати. Будемо працювати.

Він був стратегом. Любомир Гузар абсолютно правильно, як Андрей Шептицький, через Йосипа Сліпого, зрозумів, що є механізмом, важелем, який може змінити життя людей. Це їхня свідомість. А щоб ця свідомість була на відповідному рівні, людина має бути освіченою. Блаженніший дуже сильно приклався до освіти в церкві — це і створення духовних семінарій, і академії, я вже не кажу про Український католицький університет, який на сьогодні є флагманом богословської і не тільки думки в Україні. Митрополит Любомир Гузар подбав про те, щоб не він один представляв церкву, а щоб була ціла когорта тих, хто цю традицію зможе перейняти і передати наступним поколінням. Греко-католицька церква чи не найсильніша на сьогодні, яка здатна виконати ті завдання, які стоять перед Україною, оскільки вона ж і формує сьогодні ціннісні змісти, які змушують нас переосмислювати: чи правильно ми йдемо? Чи правильно ми вчиняємо?

Думаю, що смерть Блаженнішого нас об'єднає і зміцнить, оскільки хочеться в пам'ять про таких людей здійснити їхні плани, відповідати очікуванням і мріям, які мали ці люди і не дочекалися справді вповні незалежної України, де кожен українець дихатиме вільно. Коли нас визнаватимуть у світі за нашу інтелектуальну працю, наші успіхи у всіх сферах життєдіяльності. Українці ще мають сказати своє слово. Блаженніший митрополит Любомир Гузар був упевнений, що українці постануть і будуть нарівні з усіма великими націями світу.

«ВІН БУВ СОВІСТЮ НАЦІЇ». Шейх Саїд ІСМАГІЛОВ, муфтії Духовного управління мусульман України «УММА»:

— Блаженніший кардинал Любомир Гузар виступав найпотужнішим духовним авторитетом в нашій країні. Недарма рейтинги, які складала ЗМІ, ставили його на перше місце серед усіх духовних і релігійних діячів. Вважаю, що це було абсолютно виправдано і чесно. Любомир Гузар був совістю нації, духовним лідером. І демонстрував свій приклад не лише греко-католикам та християнам, а й взагалі всім віруючим людям. Він дуже добре й толерантно ставився і до мусульман, і до іудеїв, і ніколи не відмовлявся від діалогу. Завжди, виступаючи на великих форумах та зібраннях, він казав правду. І саме його виступи на Майдані під час Революції гідності знаходили відгук у серцях людей. Він ніколи не боявся критикувати владу, якщо

вона була не права. І його заклик «не бійтеся!», який він промовив на Майдані, став чи не найпотужнішим месиджем всієї Революції гідності. Всі інші месиджі Революції гідності люди вже якось забули, а ось цей продовжує лунати. Кардинал Любомир Гузар був найбільшим духовним авторитетом в Україні, користувався великою повагою і за кордоном, і в Україні. Це велика втрата для всієї нашої країни. Мусульмани України приєднаться до скорботи. Ми також вшануємо пам'ять Блаженнішого Любомира Гузара.

«ВІН БУВ ДУЖЕ ВІДКРИТИЙ ДО ЛЮДЕЙ, ЗОКРЕМА – ДО МОЛОДІ». Ірина КЛЮЧКОВСЬКА, директор Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка»:

– У березні 2012 року відбулася зустріч Блаженнішого Любомира з академічною спільнотою «Львівської політехніки», також – громадою Львова. Ми запросили Блаженнішого не тому, що він сам був із діаспорного середовища, проживши там багато років. Ми його запросили як людину, до якої є безумовна довіра. Блаженніший Любомир є важливим не лише для вірних Української греко-католицької церкви в Україні і далеко поза нею. За ним, живим, сумує вся Україна – незалежно від того, яку віру людина сповідує. Такі люди не вмирають – вони залишаються жити вже в іншому вимірі, духовному – своїми думками, працями, настановами і чином власного життя як прикладом для кожного з нас.

Сьогодні мене, як і всіх українців, переповнює глибокий сум. Але я відчуваю у глибині душі й тиху радість від того, що мені пощастило особисто спілкуватися з цією великою людиною, отримати його благословення, вдалося поділитися цією радістю спілкування зі спільнотою «Львівської політехніки» і з громадою Львова. Це була дивовижна зустріч.

Пригадую, що в 2011 році Блаженніший відновив започатковані у минулому столітті, ще Андреем Шептицьким, суспільні дні, у які він спілкувався з мирянами, але насамперед – з молоддю, говорив про моральні засади суспільства, взаєностосунки у суспільстві, визначення ціннісних орієнтирів. І це нашою мислювало мене на думку, що було б дуже добре організувати таку зустріч з молоддю, з нашими студентами, бо наш інститут багато працює з молодіжними середовищами.

Виявилось, що вийти на контакт з Блаженнішим – просто. Він був дуже відкритий до людей, зокрема – до молоді. І тому не було для нас ніякого труду, ніяких проблем і ніяких перепон. Блаженніший відгукнувся відразу, і в 2012 році ми відбули зустріч, яку присвятили 120-річчю нашого Патріарха Йосифа Сліпого. Це була, без сумніву, розмова з молодими людьми, з викладачами, які просто переповнили актову залу «Львівської політехніки» – місць не вистачало, люди заповнили всі коридори, сходову клітку...

Це була розмова не лише про значення і важливість постаті Йосифа Сліпого, про якого багато хто знав, але багато молодих людей взагалі вперше відкрили для себе велич цієї постаті... Це були також діалоги. І Блаженніший Любомир у дуже спокійній, дуже доступній манері давав глибокі відповіді дуже простими і зрозумілими для кожного словами на найрізноманітніші питання.

Пригадую, ми говорили про надання патріархату українській церкві, про проблему радикалізації молоді,

про долання духовної і моральної кризи в сучасному суспільстві. І це дуже важливо для молоді, яка дуже розгублена у нашому сучасному світі, бо, згідно з нашим опитуванням, майже 80 відсотків наших студентів декларують намір виїхати на навчання за кордон, бо вони себе в Україні не бачать у подальшому, не можуть себе реалізувати як фахівці.

Нам було дуже важливо, що вони почули (не тільки слухали!) міркування Блаженнішого. Важливою думкою крізь усі його мудрі і логічні відповіді проходила ідея гідності суспільства. Він говорив, що її можна досягти великою працею кожного, глибоким вивченням своєї і світової історії, пізнанням своїх талантів і їх реалізацією для користі свого ближнього і цілого народу. І це дуже важливо, бо присутні на зустрічі зрозуміли вагомість чину кожної конкретної особи – неважливих кроків у нашому житті нема.

Ми тішились, що молодь вбирає, як губка, всі настанови Блаженнішого.

Центральною проблемою, говорив Блаженніший, є потреба духовного росту і порозуміння, бо стало питання створення ініціативної групи «Грудня», яка тільки народжувалася тоді і до якої ввійшли моральні авторитети української спільноти.

Блаженніший говорив тоді і про те, що від кожного із нас залежить успішне подолання сучасних викликів, що лише ми самі, продуктивною щоденною працею, освяченою любов'ю до ближнього, до своєї країни, можемо забезпечити собі гідне життя у власній державі.

Він поділився з нами, присутніми, дуже простим і водночас – дуже складним секретом, як іти до досконалості. Сказав, що цим секретом користується кожного вечора упродовж цілого свого життя. А цей секрет, говорив Блаженніший, полягає у трьох питаннях: що доброго зробив мені Бог, що доброго я зробив для самого себе і що доброго я зробив для ближнього? І такий щоденний аналіз, говорив Блаженніший, є формулою духовного зростання для кожної мислячої людини. Коли б кожного дня кожен із нас дав собі відповіді на оті три питання, проаналізував свої щоденні кроки, то, може, і результати ми мали б сьогодні інші... Я думаю, що Блаженніший був для кожного із нас як справжній батько. Бо він любив кожну людину, ішов до неї з величезним добром. Я б сказала, що ціле його життя було під знаком любові до Бога і до України. Він того вчив людей – дуже просто, ненав'язливо... Люди його слухали дуже уважно, але виникає питання, чи почули? Якщо почули, то чи вчинили так, як би мало бути? І, можливо, якби прислухалися до його дуже правильних слів, не сталося би тієї біди, в якій ми зараз є» [8].

«Любомир Гузар залишив нас – і залишив у сум'ятті. На полі кульбаб – то сонячно-жовтих, то у вигляді білих парашутиків – він здавався високим соняшником, який завжди був повернений обличчям до любимого світила й за яким можна було звирятати свій шлях. Дивлячись на нього, ми починали здогадуватися, що все може бути інакше, – можна інакше жити, думати, розставляти акценти і, неодмінно, діяти. Що ми самі могли б стати інакшими. Можливо, так воно й буде – якщо тільки ми дуже постараємося, "виростемо у свободі"».

Ключ до авторитету Любомира Гузара – останнього з гігантів – шукали й шукатимуть, поступово перетворюючи його особу на легенду, а легенду – на

міф. З одного боку, все ніби просто: ясний розум, добра освіта, вміння розмовляти з людьми, глибока особиста порядність. Але навіть якщо зібрати це все — і багато іншого — разом, не вийде та людина, сама присутність якої примушувала оточення випрямити спину і підвести голову. Побачивши перед собою повною мірою людину, самому згадати про свій людський образ, почати — хоча б невиразно — здогадуватися, що це означає й до чого зобов'язує. Живучи в королівстві кривих дзеркал, де все в людині спотворене, викривлене, знівечене й непропорційне, зустрівшись із Блаженнішим Любомиром, ми раптом опинилися перед одним-єдиним дзеркалом, яке відображає саме те, що створив Бог за образом і подобою Своїми. Те, чим ми, по суті, є, тільки не впевнені — забули чи просто боїмося зізнатися в цьому й прийняти.

Гузар був людиною, котра власним прикладом нагадувала нам про межі норми і гамбурзький рахунок. Або стосовно нього краще було б сказати — про Священну Історію. Якщо більшість нас просто живе своє життя і дає раду трудощам у міру своїх сил, не помічаючи, як кожна дія, кожен крок або навіть слово щось зрушують у самій основі світобудови, виявляється піщиною, кинutoю на чашу Світла чи Питьми, — то Гузар бачив, як крізь кожну долю й поворот долі, наче крізь тонку тканину, просвічує Священна Історія. У кожному біженці — втеча в Єгипет, у кожній родині — Святе Сімєйство, у кожній втраченій батьківщині — Земля Обітована, кожен вихід із рабства — тривала, виснажлива мандрівка пустелею. Священна Історія — не легендарне минуле, зафіксоване в книзі під назвою "Біблія". Наше життя — це і є Священна Історія. Інколи Гузар говорив про це цілком відверто, не просто порівнюючи наші реалії з біблійними сюжетами, а прямо вказуючи на нашу особисту участь у біблійних подіях. Давав нам зрозуміти, що ми не просто Вані з Манями, котрі абияк зводять минуле з майбутнім у дні насущному, але кожен із нас — учасник великої містерії.

Уміння бачити власну роль у великій виставі — Священній Історії і кожному її земному втіленні — значною мірою визначає "стиль Гузара". На тлі політичних пігмєїв, які люблять виключно "себе в мистецтві", він завжди підкреслював не власну велич і важливість власної ролі — він підкреслював велич вистави. Була то сама Божественна Комедія чи тільки та її частина, котра стосувалася його власної батьківщини, України, церкви. Вся історія успіху УГКЦ, що пройшла велетенські випробування, що вижила й випросталася, побудована на вмінні кожної — зосібна яскравої й навіть інколи великої — людини, котра очолювала її, посісти скромне місце в загальному ряду. "Усе це придумав не я, — завжди підкреслював Блаженніший Любомир. — Я лише продовжив те, що почав митрополит Андрей. Я втілював у міру сил сформульоване ним бачення церкви. І точно так само чинили до мене патріарх Йосиф і митрополит Іван-Мирослав Любачівський. Наша сила в тому, що ми стоїмо на плечах один одного".

Ця проста, на перший погляд, конструкція насправді — один із найважливіших політичних уроків, які годилося б засвоїти українцям "із Гузара". Бо ми так не робимо і, можливо, й гадки не маємо, що тільки так і можна зробити щось справді вартісне. Кожен із

нас стрибає сам і страшно тішитися, коли вдається підстрибнути на три міліметри вище за інших.

Немає ніякої наступності гравців, готових розігрувати одну партію, яка, само собою, виявиться довшою, ніж їхнє життя, і тому "проект Україна" все не рушить далі е2—е4. Це особливо гостро помітно на тлі "історії успіху" греко-католицької церкви, яка зуміла — саме в період правління Блаженнішого Любомира — зробити те, чого не змогла зробити поки що ціла країна: вийти з підпілля, повернутися з вигнання і відбутися.

Як? Послухайте Гузара: тому що кожен, хто брав участь у цьому проекті, просував його, будував — різні люди в різних, інколи досить теплих, а інколи — й нелюдських умовах, — поєднував у собі скромність і велич гравців, здатних підхопити й продовжити партію, не ними почату, і передати дошку наступному гравцеві, коли настане час піти зі сцени. Кожен брав участь в одній великій Виставі, яка була більшою, ніж його власне життя.

Любомира Гузара можна вважати щасливчиком. Бог вивів його родину з України і зберіг на шляхах вигнання. Бог дозволив йому повернутися назад, втілюючи мрії багатьох — від рідного батька-усусуса, що пристрасно прагнув побачити Київ, до мрії митрополита Андрея Шептицького, який хотів бачити свою церкву Київською.

Але при цьому Бог постійно влаштовував своєму слугі випробування часом. Життя Блаженнішого — вервечка відтермінувань, очікувань, випробувань на міцність і смирення. Зробивши перші кроки до церковного служіння десятирічним хлопчиком, він більше десяти років чекав, поки зміг, нарешті, вступити до семінарії — у вже досить "солідному" для семінарста віці. Вирішивши стати на шлях чернецтва, він знову мусив чекати, — у США не виявилось громад, готових його прийняти, і обітничо він зміг скласти вже переїхавши до Італії. Висвячений патріархом Йосифом у єпископи, він 19 років чекав визнання свого єпископського достоїнства з боку Святого престолу й жодного разу за весь цей час не виявив не те що архієрейських претензій, а навіть просто нетерпіння. Його вважали наступником патріарха Йосифа, — адже сам патріарх казав, що хотів би бачити наступним Верховним архієпископом саме Гузара, — проте йому знову довелося чекати, старанно виконуючи своє служіння при кардиналі Любачівському.

Це очікування ніколи не було пасивним. Якби люди, як припускав поет, були частинами мови, Любомир Гузар, безперечно, виявився б дієсловом. Він просто вперто йшов своїм шляхом, не прискорюючи кроку, не нарікаючи на те, що дорога виявилася довшою, ніж він, можливо, припускав. В образі Любомира Гузара — вже літньої людини, ув'язненої в старіюче тіло, — завжди безпомилково вгадувалася лицарська постава. Ідеал служіння, готовність прийняти волю Бога й створена, робити що повинно, і будь що буде, — все це змушувало бачити в Гузарі, швидше, лицаря церкви, ніж ченця. Може, річ у специфіці історичної оптики: він вступав у своє священницьке, а потім і єпископське служіння на тлі війни (тепер ми б назвали її "гібридною"), яку вела за своє існування УГКЦ, затиснута між політичними інтересами Ватикану та Москви. А на війні — як на війні.

До вміння терпляче чекати, вперто рухаючись уперед, він закликав нас. Він бачив і розумів наше нетерпіння, бажання, щоб усе змінилось зразу й негайно, щоб у нас і у вас все стало "гаразд" в одну-єдину ніч із четверга на п'ятницю. Але він бачив ще дещо, і говорив про це постійно: ніщо не зміниться, доки не зміняться люди. Дайте людині вирости у свободі. Наповнюйте серце дитини добром. Годуйте молодь ідеалами. Одне слово, не стійте й не кричіть посеред пустелі, а йдіть, ідіть, не стійте. Інакше ніколи не побачите Землі Обітованої — тієї України, про яку ми всі мріємо.

Біблійний сюжет про поневір'яння в пустелі посідав особливе місце в розмовах із Блаженнішим. Народжені в рабстві не розуміють, що вони раби, а тому не може бути в них Землі Обітованої, — тільки пустеля. Спочатку треба вирости у свободі, стати людиною, — і тоді подорож буде завершена. Це стосується не тільки цілого народу, як ми звикли думати. Це стосується кожного людського життя, кожного індивідуального шляху, який так чи інакше закінчується біля порогу рідного Небесного Дому. "Хочу бути людиною" — рефрен останніх років Блаженнішого — дійсно справжня молитва.

Так, він був мудрим, розумним, твердим і м'яким, він умів розмовляти з людьми і приймати рішення, він умів чекати й діяти, він умів зібрати навколо себе людей задля спільного звершення і в Ім'я Його. Але ще — він був безстрашним. Саме це вабило, притягувало до нього дуже різних людей, чий душ з дитинства, немов іржею, були покриті нальотом страху. І він щедро, наче лицарський плащ, накидав на плечі всіх і кожного — однієї людини чи всього майдану — свою безстрашність. Безстрашність людини, котра твердо знає, що Бог — добрий, а життя — вічне. Що наприкінці шляху кожного з нас чекає не чорна діра небуття, а Небесна Батьківщина. Яку кожен здобуде, коли буде готовий вийти з пустелі. Тільки б ішов. Тільки б не зупинявся в дорозі, не зневірювався, не збивався на манівці.

Він залишив нам цей лицарський плащ — як орієнтир, який не дозволить збитися зі шляху в суцільному полі кульбаб. Як обіцянку майбутньої зустрічі [7].

Вот таким и запомнился кардинал: светлым, спокойным и мудрым, фото Вячеслав БЕРЛОГ

В крипте Патріаршого собора Воскресення Христового в минулий понеділок, 5 июня, похоронили кардинала Української греко-католицької церкви, бывшего главу УГКЦ Любомира Гузара. Его называли человеком-эпохой, а многое из высказываний кардинала — цитатами, которые вдохновляют. В то самое время, когда в Украине еще не началась война, и никто даже представить не мог тот кошмар, который охватит страну, — в феврале 2013-го Любомир Гузар согласился на интервью для нашего еженедельника. Он уже тогда был слаб здоровьем, но по-прежнему — удивительно силен духом. Это было накануне его 80-летнего юбилея.

В своей резиденции в Княжичах он рассказывал, в общем-то, простые истины — о вере. И о молитве. «Но я не знаю ни одной, — признавалась я кардиналу, — ну, разве что «Отче наш».

«А больше и не надо, — отвечал он. — Понимаете, молитва — это не есть «много слов». В молитве чем меньше слов, но они искренние, — тем лучше. Есть много хороших молитв, но все же первая и единственная, которая дана нам свыше, — «Отче наш».

И вот сейчас, когда кардинал ушел в небытие, все сказанное им во время той встречи вспоминается с каким-то особенным чувством.

Наверное, это и есть благодарность за мудрость, которую этот светлый человек старался даровать тем, с кем общался.

Я до сих пор храню диктофонную запись нашего разговора.

И сейчас, возможно, самое время вспомнить хотя бы фрагменты того интервью (*пожалуйста, читайте материал «Кардинал Гузар о молитве и тех, кто нас разделяет», 2000.ua/v-notere/forum/mnenie*).

О революциях и катаклизмах

«...Как стать свободным? Видите ли, я думаю, что один из способов достичь этого кроется в нашей воле. Надо лишь избежать того, что делает нас зависимыми. Хотя, конечно, дело это непростое.

Представьте человека, который имеет цель заработать, потому что у него семья и надо как-то жить. Но если для этой цели ему предстоит делать то, что противоречит его совести, что он считает для себя неприемлемым, — будет ли он чувствовать себя в таком случае свободным? Вряд ли.

В нем будет расти чувство, что дело, которым он вынужден заниматься, его духовно унижает. Поэтому должна быть какая-то развязка... Она нелегко дается.

Но выбор у человека всегда есть. И он должен сделать его таким, чтобы не терзалась душа.

Безусловно, наша общая мечта — жить в таком обществе, где человек может сохранить свою позицию, свои убеждения. Делать то, что диктует его совесть».

О востоке и западе

«Разделения на самом деле нет. Но есть разделение между теми, кто любит Украину, и кто ее не любит. Это если судить в целом.

Но если посмотреть на детали, на «акценты», то, конечно же, разница есть. И это естественно. Точно так же, как между северной Италией и южной. Но это, подчеркиваю, внешние различия.

А вот таких, которые бы действительно делили страну пополам, — я уверен, не существует.

Вот, допустим, приезжают люди из Луганска или Днепропетровска на Волынь или в Закарпатье. И они

очень хорошо себя там чувствуют! То же происходит, когда с Галичины или Волыни едут в восточные области страны».

О политике

«...Недавно я был в Крыму. Прекрасное общение! Мы беседовали, обменивались мыслями, шутили. Если кому-то было сложно высказаться по-украински, переходил на русский. И все прекрасно друг друга понимали. То есть язык, как по мне, ни в коей мере не становился преградой в общении.

Мне кажется, что делят — наши политики. Они хотят по возможности людей разделять и сохранять такую ситуацию для того, чтобы им самим было намного легче людьми манипулировать.

Так что те, кто твердит, что на востоке и западе живут разные народы, что это как бы параллельные миры, — это все политики.

Они оправдывают свою неспособность общаться. Ведь люди, которые себя хорошо чувствуют на уровне собственного человеческого достоинства, — для них нет преград в общении с другими.

В то же время те, кто не может, не умеет и не желает говорить с другими, пытаются их демонизировать. Они говорят: чего, мол, с ними иметь дело, если те такие и сякие!.. Убеждают и себя, и окружающих, что не хотят общаться с иными, поскольку те — «не такие, как я».

Поэтому нам самим надо объединяться, памятуя о том, что политики будут стремиться к обратному процессу.

Разделенное общество им легче контролировать. Потому что там, где единство, контролировать не удастся — просто тогда люди понимают друг друга».

О понтифике

«...Когда по радио я услышал, что папа Бенедикт XVI заявил об отставке по состоянию здоровья, хотя, возможно, это я так воспринял сказанное понтификом, то понимал: он это делает во благо церкви.

Только осознание того, что тебе уже не по силам величайшая ноша и ответственность, что ты физически не в состоянии обеспечить правильную деятельность своего правительства, может подтолкнуть на шаг о добровольной отставке.

Папа — один из старейших понтификов: ему исполнилось 86 лет. За всю историю церкви старших было только четверо. Хотя могу и ошибаться: я не настолько досконально знаю историю, чтоб утверждать, в каком возрасте какой папа уходил на покой.

...Понятно, что папа чувствовал: ему уже трудно. И поэтому решил дать возможность кому-то другому.

Именно так и я поступил. Тоже сказал: мне уже трудно справляться, оставляют силы и здоровье — вот причина.

Но скажу откровенно: каких-то больших изменений в моей жизни не произошло. По крайней мере я не почувствовал, что отныне должен как-то иначе вести себя, иначе говорить или думать. Нет...

У меня не было, да и не могло возникнуть мысли, мол, теперь могу себе позволить то, что не позволял прежде! Дескать, сбросил большой «тягар», и теперь — гуляй, душа!..

Думаю, я всегда старался вести себя ответственно, посему и не почувствовал некой потребности в изменениях. Понимаете, у меня нет таких желаний.

Знаю лишь, что жизнь идет, и на что у меня теперь хватает сил, то и делаю.

А если мой труд приносит пользу людям, то это и есть моя радость, мое утешение. Во всяком случае надеюсь, что пользу приношу».

О желаниях «небожителей»

«...Они уже имеют то, что и хотели иметь, и от этого чувствуют себя довольными. Хотели иметь власть? Имеют. Деньги? Тоже.

Желали иметь возможность делать те многие вещи, о которых обычный гражданин и мечтать не может? Они и могут...

Так что им желать мудрости простоты — мне кажется, это как бросать горохом об стену.

К тому же — хотят ли они это слышать? Ищут ли простоты в жизни? Кажется, нет.

И надо за них молиться. За всех надо, но особенно за тех, на ком лежит большая ответственность за страну, за народ, и, может, они не всегда понимают, насколько тяжела эта ноша».

О своих мечтах

«...У меня нет каких-то особых мечтаний — в том смысле, чтобы произошло то-то и то-то. Я молюсь вместе с миллионами соотечественников, чтобы жизнь в нашем государстве стала более упорядоченной, более духовной.

И если бы УГКЦ получила статус патриархата, если бы это произошло, то был бы доволен.

Но сказать, что — такая мечта... Мне ближе — спокойно работать и так достигать цели. Наверное, я по характеру не страстный мечтатель.

Я благодарен тем, кто молится за меня. Знаете, в литургии есть такая молитва: «Останній час життя мого у мирі й покаянні скінчити». Это верные слова. Человек в преклонном возрасте хочет, чтоб окончание своего пути, отрезок времени, что Бог ему отвел, закончить в мире и покаянии.

Мой отец умер почти полвека назад, прожив 66 лет... И я старался свой дар жизни использовать так, чтобы приносить кому-то пользу и душевный покой» [9].

Секуляризація: світ на гойдалці [4, с. 45-55]

Люди прагнуть добробуту, ми одне одному його зичимо. Однак добробут має погану рису: якщо людина не намагається плекати свою гідність, то матеріальний статок робить її слабішою, вона піддається звабам легкого життя.

Блаженніший Любомир Гузар

«Розлучення християнської Церкви та світу триває. Культура, яка народилася в лоні християнства, покинула спочатку колыску, тоді дитячу кімнату, а тепер і взагалі збирається піти з батьківської домівки. Можна згадувати про те, що всіма визначальними особливостями європейська культура завдячує Церкві — вона зберегла і розвинула античну думку у філософії та науках, під її склепіннями розвивалися мистецтва, в її скрипторіях формувалася культура книги. Та все це вирвалося з-за церковної огорожі, і з часом культура, наука, філософія протиставили себе Церкві. Наразі ми можемо спостерігати, як падають останні bastioni — суспільні цінності стають цілком світськими і навіть сповідування релігій вже не дуже сильно залежить від Церкви. Ці процеси не викликають, зрозуміло, жодного захвату в Церкві і з церковної точки

зору не віщують нічого доброго. Люди втрачають чіткі моральні орієнтири – і самі потерпають від цієї втрати. Європейська культура, травмована двома світовими війнами, піднесла в якості остаточної цінності людину і заперечила будь-які надлюдські ідеї, які, справді, часом надто багато коштують. Утім, прагнути чогось більшого за власне фізичне існування та комфорт, шукати сенсу життя поза межами власного життя – у людській природі. У той час, як писалася ця книга, на Близькому Сході спалахнула війна Ісламської держави. Перша за довгий час війна не за політичні впливи і не за ресурси – справжня світоглядна війна, – війна проти світового порядку, що склався. І що варте уваги – війна саме релігійна. Світ секуляризується – і втрачає сенс життя. Світ опирається секуляризації – і впадає у шал цілковитого руйнування.

– **Церква нарікає на «секуляризацію». Звідки вона взялася? І чому в устах представників Церкви це звучить наче прокляття?**

– *Секуляризація народилася зі зневіри і надто доброго життя. Це сталося з нами після Другої світової війни. Під час війни було багато пропаганди, тому люди захиталися у своїй довірі до джерел інформації, не тільки до ЗМІ, а й письменників, священників, до всіх. А децю згодом прийшов достаток – Бога стало взагалі непотрібно. Відтоді ситуація котиться донизу, до занепаду, до кінця європейської цивілізації.*

– **Це невідворотно?**

– *Не знаю, чи це відворотно. Можливо, усі культури, які досягають достатку, приречені. Один мій знайомий, який вивчав стародавні культури, казав, що всі вони зникали через добробут. Історія вчить нас, але ми не вчимося.*

Ситуація почала розладнуватися значно раніше. Комунізм, приміром, з'явився в дев'ятнадцятому столітті, а розмаху набув на початку минулого століття. Перша світова війна дуже захитала людство. До того часу було поняття про встановлений порядок. Існували імперії, королівські двори – усе це було знаками якоїсь структурованості, стабільності світу. А після Першої світової війни з'ясувалося, що всі ці опірні точки соціального буття людини навпаки стали причиною ворожнечі й краху. Поняття земної стабільності, яка виявлялася через політичні структури, захиталося. Філософи ставили більше запитань, ніж мали відповідей, і цим бентежили людей, позбавляли їх решток здорового глузду, поняття чогось тривкого, що могло бути підставою для нормального порядку, нормального життя суспільства. У душах людей з'явилися великі сумніви щодо самого світового ладу, щодо цінностей, якими досі жили. Це зумовило розвиток у ХХ столітті таких ідеологій, як нацизм, фашизм, комунізм тощо. З'явилися переконання, які крок за кроком підкопували поняття солідної філософії, яка облягороджувала людей.

Під час Другої світової війни, яка зачепила практично всі європейські держави, люди пережили велику матеріальну скруту. Однак невдовзі після війни завдяки плану Маршалла Європі вдалося подолати економічні труднощі й стати на ноги. Те, чого бракувало під час війни, з'явилося. Люди відпочили від злиднів. Та, замість дякувати Богові за те, що настав мир і добробут, люди почали пояснювати свій достаток земних прогресом – досягненнями науки, техніки та економіки. Відбулося переосмислення людських прав. Визначальною стала позиція, що людина, як суб'єкт прав, може робити, що хоче.

До цього додалася ще глобалізація. Здавалося б це дуже добре – ми відчуваємо, що є один світ, усі люди мають однакові права тощо. Так мало б бути. Однак глобалізація мала два аспекти. Один полягав у тому, що економічно розвинені країни почали брати верх над іншими, диктувати їм свої умови. Це створювало правило: хто має гроші – той має силу. Другий аспект глобалізації – руйнування поняття культури як здобутку, як надбання народів. Усвідомлення своєї приналежності до певної традиції, культури стало небажаним. З'явилася тенденція зрівняти всіх і все. Урешті, добралися до Бога. Оскільки існують різні Церкви, люди відмінні за своїми релігійними переконаннями, то значить, віра в Бога роз'єднує світ. Тому її треба позбутися, аби забезпечити загальний добробут і мир у всьому світі. Слід залишити тільки суто людські вартості.

Ще повернуся до питання розвитку філософії. Філософські науки почали наголошувати на матеріальних цінностях та водночас сіяти сумнів, чи взагалі є правда у світі, чи є на що опертися, чи є щось, що могло б бути одним і однаковим для всіх. Це інтелектуальне заломлення також вело до секуляризації.

– **Отже, черговий «закат Європи»? Але вже років півтора «закочують» – і ніяк не впораються.**

– *Чому я звертаю увагу саме на Європу? Подивіться, ми в Україні є спадкоємцями десятиліть матеріалістичного мислення, бо жили за комуністичного режиму. Але Західна Європа не була під впливом комунізму. Вона була під впливом християнської моралі! Ніхто там свідомо не насаджував атеїзму, не переслідував християн. То чому ж так сталося? Звідки та духовна криза?*

– **Звідки?**

– *Забгато достатку. Разом із повоевними синдромами добробут дуже знизив релігійний, моральний стан Західної Європи. Європейцям, на відміну від нас, ніхто не заважав плекати розуміння духовної природи людини. Однак людям було не вигідно думати і говорити про Бога.*

Достаток підкопав європейську демократію. Люди прагнуть добробуту, ми одне одному його зичимо. Однак добробут має погану рису: якщо людина не намагається плекати свою гідність, то матеріальний статок робить її слабшою, вона піддається звабам легкого життя, замість впливу солідної демократії. Демократія є найкращою і найскладнішою формою суспільного ладу. Кожен громадянин бере участь у забезпеченні загального блага і несе тягар відповідальності за все. А це вимагає зусиль, бо треба перебороти лінощі, не казати про «хату скраю», не шукати легких шляхів. У Західній Європі люди, поки жили у скруті, були демократами. Коли ж стали на ноги – знизили планку, яку треба було вдержати. Європейці говорять про добро, красу, правду, але не готові жертвувати, щоб була правда, добро і краса. Якби можна було легше все те здобути, вони б дуже зрадили. Ми, ставши жертвами Росії, кажемо, що Європа нас зрадила. Справді, коли ми потребували допомоги європейських країн, коли вони повинні були щось робити, відповідно до декларацій, до проповідуваних цінностей, – що відповіла Європа? Стала чухати потилицю і казати: так, варто було б допомогти, але ж нам це не вигідно. Це протиріччя. Ми не можемо покладатися на допомогу європейських країн, бо те, що вони декларують і що роблять, – це не те саме.

Погляньмо на європейську родину. Іхав я якось поїздом у Бельгії. Біля мене сидів чоловік. Ми з ним поговорили і з'ясувалося, що ми попутники. Під час

пересадки на залізничній станції, коли ми купували квитки, я побачив, що в нас різна ціна. Запитав його, чого це я плачу більше. Він мені відповів, що має пільги як батько трьох дітей. Троє дітей – це тепер вважається так багато, що родина заслуговує на пільги!

Це не є щось нове в історії людства. Маємо приклад Римської імперії. Дві тисячі років тому, у часи Христа, коли імперія перебувала на піку свого розвитку – захиталася родина. Люди почали обмежувати кількість дітей – мали переважно одну-дві дитини. Це стало частиною культури. Що їх врятувало? Те, що зі Сходу прийшли варвари і заселили ті землі, перейнявши частково місцеву культуру, державний устрій тощо. Те саме тепер відбувається в Західній Європі – після двох воєн настало сите життя. Європа почала гинути, як Римська імперія дві тисячі років тому. Її знищення – це питання часу. Ми повинні бути дуже обережні щодо європейської традиції. До всього треба підходити критично: чи те, що ми переймаємо, веде нас до Бога чи від Бога?

– Вас не лякає те, що ваші слова перегукуються з риторикою «руського міра»?

– У тому щось є, адже це те саме християнство, та сама традиція.

– Чому ж наші стосунки складаються так драматично?

– Бо ми інші. Наприклад, попри певні здобутки, Російська Церква майже завжди цілковито підлягала державі. Це така візантійська ментальність. Ми також зазнали впливу візантизму, але виявилися більш критичними.

Взагалі, наш підхід до християнства вважаю більш конструктивним, ніж у Росії. Ми, українці, все ж таки наділені європейським духом. Ще з княжих часів ми підтримували контакти з Європою. Ми європейська нація, не лише Галичина, що була частиною Австрії, а й Східна Україна; усі українці мають європейські риси поведінки і здібність використовувати свої таланти. Може, я ідеалізую, може, помиляюся. Однак подивіться, як Росія повелася з нами після Майдану. Вона на нас напала. Ми б таке зробили? Ні. Вона ж зробила і оком не змигнула. Російська пропаганда, державна поведінка – ми б так не змогли. Це не є поведінка нормальної культурної – в європейському сенсі – держави.

Росія так поводитися століттями. Читайте історію – ніколи вона без нас не могла дати собі ради. У культурному сенсі ми стоїмо набагато вище. Ідеться не про кількість літературних творів чи кіно, а про особисту культуру. Порівняйте українське і російське село. У нас є соціальні поняття, певна суспільна зрілість. Росіяни традиційно впевнені в тому, що все залежить від батюшки-царя.

І в нас, і в Росії багато здібних людей. Проте ми зі своєю здібністю багато що можемо зробити, а вони пасуть задніх. Росія – така велика і багата країна – купує товари за кордоном. Чому? Бо росіяни не вміють організувати своєї праці. У нас інша перешкода – нам не давали можливості розвинутися.

Треба згадати й про суто духовний аспект. В Україні набагато більша густина сакральних споруд. Жертовність наших людей до Церкви значно більша. Українці відчувають зв'язок із Церквою не лише серцем, а й розумом. Гадаю, якби в Росії Церква стала більш самостійна, до неї б потягнулася інтелігенція. Бо, на жаль, там інтелігенція (нехай і невелика група) далека від Церкви. Російська Церква спирається не на

високоосвічених людей, а на простолюддя – побожних добрих людей, які задовольняються тим, що їм дають. РПЦ не має підтримки інтелігенції, бо остання бачить у Церкві державний орган, а не потенційного духовного співробітника.

Річ у тому, що в Росії Церкву століттями пригнічували і використовували. Люди до того пристосувалися, звикли. Провідники РПЦ говорять цілковито так, як політики, члени уряду. За радянських часів Церква перебувала під контролем КДБ – вона не мала вибору. У тисяча дев'ятсот дев'яносто першому році мені довелося говорити з англійським істориком Джейн Еліс, фахівцем із Російської Церкви. Я висловив їй свою радість від того, що нарешті РПЦ звільниться від державної влади, стане собою. Вона мені каже: «Ні, так не буде, це їхня традиція – бути «при царі». Тепер бачу, що вона мала рацію».

Сучасна Церква: традиції та декорації [4, с. 56-80]

Ідеться про оживлення віри, про нову евангелізацію. Не потрібне «нове Євангеліє» – ні, нічого нового за змістом Церква не пропонує. Просто, люди добрі, починаймо жити по-Божому!

Блаженніший Любомир Гузар

«Щось відбувається між світом та Церквою. Кажуть, що протистояння було завжди – воно лише змінювало форми. І цілком можливо, що і тепер – усе як завжди, просто будь-які війни та скандали набувають медійного характеру. А все інше є доволі традиційним – кожній добі хотілося, аби Церква зі своїми настановами була «ближчою до реального життя». Бували часи, коли Церква навіть піддавалася тиску з боку світських володарів та задовольняла їхні побажання. Але в Церкві люблять наголошувати, що це ніколи не доводило до добра. Можливо, так і є. Проте відмова змінюватися також ще нікого не доводила до добра. Чого саме сучасний світ вимагає від Церкви? Яких змін? Зазвичай ідеться про лібералізацію доктрини, яка б відповідала соціальним змінам, що сталися в суспільстві. Це стосується ролі жінок, регламентації сімейного життя, пом'якшення ставлення до сексуальних меншин. Але часом здається, що єдина справжня мета цього ліберального тиску – зниження релігійного градусу в житті людини і суспільства в цілому. Принаймні священнослужителі в тому впевнені: західний світ чинить замах на останню інституцію, яка має непереборний авторитет у людини і цілого суспільства. Авторитет, що апелює до моралі – закону неземного походження, який людині годі змінити. І лише поза увагою те, що за намаганнями нівелювати релігійність може стояти просто страх. Якою має бути відповідь Церкви? Відмовитися від діалогу, закритися в традиції, не поступатися ні в чому? Протиставити свій догматизм світському лібералізму?»

Поки що, здається, так і відбувається. Принаймні на Заході, де світські активісти борються за власні догмати – і їм байдуже до чужих, а Церква захищає останні бастиони на шляху цілковитого зісвітчення.

Попри всі розмови про «діалог» та «реформи» напруга між Церквою та світом лише зростає.

– Церква критикує світ за секуляризацію, але чи має що протиставити? Чи це світ пішов кудись «не туди» у своїх змінах, чи Церква виявилася нездатною сприй-

няти зміни? Коли кажуть, що Церква потребує реформи, – що маєтись на увазі?

– Є потреба в тому, щоб оживити релігію, зробити так, аби вона відігравала більшу роль у житті людини.

– Релігію чи Церкву? Здається, християнство ніколи не втрачало актуальності. Актуальність втрачає Церква, надто застигла в минулому – зі своїми розкішними облаченнями, «благолєпієм», швейцарськими гвардійцями, схильністю до мертвих мов. І дуже багато з того, що говорить Церква в різних ділянках життя, так само відговинь декоративністю та середньовіччям.

– Тому і йдеться про оживлення віри, про нову евангелізацію. Не потрібне «нове Євангеліє», ні, нічого нового за змістом Церква не пропонує. Просто, люди добрі, починаймо жити по-Божому! Повернімося до євангельського життя! Про це говорили і Іван XXIII, і Іван Павло II. А люди кажуть: нам і так добре – нащо нам того? Занадто ще добре! Як стане погано – о, тоді схопимося за голову. Такі ми, люди, без батога не можемо.

Теперішній Святіший Отець Франциск – перший Папа з «нового світу». Чекаємо від нього нових цікавих кроків. Чув, що в його планах – реформа Римської курії. У чому там проблема? Це бюрократична структура, яка сконцентрувала у своїх руках забагато різних прав, повноважень. Треба дещо децентралізувати ті повноваження. Національні єпископські конференції працюють на місці, знають свою ситуацію (наприклад, життєві обставини в Австралії, чи Бразилії, чи Бельгії дуже відрізняються) і місцеві єпископи стараються вирішувати локальні проблеми так, як вважають найкраще. Проте зараз усі основні рішення мають бути потверджені Римською курією. Краще було розв'язати руки помісним конференціям.

Ідеться не про те, щоб подрібнити Церкву, а щоб зберегти її одною у вірі. Церква має бути одна: Христос один і Він установив одну Церкву. Слід знайти рівновагу між єдністю, яка має бути абсолютною, і різноманітністю. Щоб піти на таке, треба мати відвагу. Ті, що наполягають на однаковості, просто бояться. Вони не мають довіри: не знаю, до кого саме – чи до Ісуса Христа, чи до Святого Духа, чи до людей. Тому за всяку ціну прагнуть, щоб усе було однакове, щоб якомога більше влади було сконцентровано в одних руках. Це дуже серйозна справа, пов'язана не тільки із структурними, а й із богословськими поняттями.

Церква, як і держава, потерпає від бюрократії. Бюрократія – це цікаве ество, яке з усіх сил бореться за своє існування. У нашій літургійній, духовній традиції є поняття «владолобство». У Молитві святого Єфрема ми молимося, аби Святий Дух звільнив нас від владолобства. Що означає цей термін? Це вважати, що я маю ключі від усіх проблем, без мене нічого мудрого не може статися і всі повинні прийняти мій спосіб бачення. Бюрократія є своєрідною формою диктатури. Церква також натерпілася від того, що певні групи вважають, начебто мають усі відповіді і все повинно залежати від них. В історії Церкви траплялися такі ситуації, які не цілковито відповідають духові християнської єдності. Християнська єдність має бути основана на свободі, бо ж Господь Бог створив нас свободними. Ми повинні прагнути бути разом.

– Коли заходить мова про реформи Католицької Церкви, більшість має на увазі не реформу курії, а якісь зміни, які б наблизили Церкву до реалій сучасного життя або навіть просто – до реалій. У Церкві традиційно рішення приймають чоловіки-монахи. Ця меншість є законодавцем життя для більшості людей, які не є ані мона-

хами, ані, більше ніж у половині випадків, навіть чоловіками. Це спричиняє певний розрив між ідеальними уявленнями Церкви про те, як належить, і реальним життям людей, які мусять виконувати ті настанови.

– Ці холостяки не накидають світові своєї волі. Це Божий закон, який ієрархи озвучують на підставі Божого об'явлення, слів Ісуса Христа. Хоча є і такі, які думають, що мають Боже слово просто у власних устах, але Церква на загал, як мудра мати, не приписує людям чогось, що не є Божим законом. Якщо хтось намагається вимагати більше, ніж Господь Бог, робить велику кривду. Так, ми, чоловіки-монахи, не пережили на власній шкурі реалій сімейного життя чи материнства. Однак ми читаємо Святе Письмо і передаємо те, що Господь Бог об'явив як свою волю. Ми не можемо притосовувати Божої волі до забавок людей.

– Тоді в чому Божа воля – у celibаті для священиків, який діє в Латинській Церкві, чи в жонатому священстві, яке діє у Східній Церкві?

– Це питання не Божої волі, а церковної практики й традиції. Католицька Церква, на мою думку, дещо драматизує питання celibату. Тому мені часом доводиться втішати наших одружених отців. Латинникам іноді видається, що вони мудріші і святіші за нас.

Я не є великим прихильником жонатого священства. Одруження – тільки для тих, хто має покликання. Однак завжди кажу: пам'ятайте, браття, статистику. В Україні більше неодружених зрадили нашу Церкву і підписали угоду про перехід у православ'я за радянських часів, ніж одружених. Був класичний випадок. Священика, який мав десятеро дітей, викликали до НКВД, схилили підписувати угоду. А жінка йому сказала, що як підпише, то вона забере дітей і більше до нього не признається. І той священник не підписав.

Celibat – це латинська традиція, як виростає на певному історичному ґрунті. Проте вона ніяк не відображена у Святому Письмі. Священик неодружений нічим не кращий і не гірший, як одружений. У Латинській Церкві майже до XI століття були також одружені священники. Та почалися величезні зловживання майном: одружені священники передавали церковне майно родині. І Церква зреагувала заборонаю одруження для священника. Це було суто практичне рішення. Однак відтоді римо-католики розробили ціле богослов'я неодруженого священства, перегнувши палицю, – неодружене священство поставили як Божий закон. Не можна заперечити: якщо священник неодружений, бо щиро хоче цілковито посвятитися служінню, – це дуже добре. Це Боже покликання, однак не Божий закон. Наші одружені священники нічим не гірші від латинських неодружених.

Латинники кажуть, що одружений священник – це грішник. Ні, це неправда. Одружений чи не одружений – це результат Божого покликання. Ви можете захочувати не одружуватися, але накидати – не смієте. Справді, неодружений священник може зробити багато речей, які не може одружений, він у чомусь ефективніший від одруженого. Однак те, що сталося на основі людської традиції, – як з тими майновими зловживаннями, – не можна видавати за Божий закон. Тепер ведеться багато дискусій щодо цього. Так сталося, що тисячі наших людей поїхали на роботу в Західну Європу. Ми хочемо забезпечити їм душпастирську опіку і посилаємо туди власних священників. А латинники просять, щоб ми не давали одружених священників, бо це, з їхньої точки зору, безчестя. Вони так

виховані: вважають celibat священнослужителів питомим для Церкви. Ми не провокуємо їх, не дражнимо, мовляв, якби був у нас, мав би жінку, родину, а так нічого не маєш. Це було б нечесно. Та вони все одно вважають це викликом. Із того питання одруженого священства часто створюють фальшиву напруженість. Мій погляд на одруження такий: людина повинна відчувати своє покликання. У нашій Церкві можна одружуватися і бути свяченим. Якщо такі пари живуть по-Божому, то стають гарним прикладом для людей.

Утім, не треба перегинати палицю і в інший бік. У нас можна часом почути думку, що неодружений священник – це якийсь ненормальний. Пам'ятаю деяких запальних мирян – наприклад, був такий народний депутат Михайло Косів, який казав: «То великий привілей нашого священства, що воно може одружуватися». Це дурниці, ніякий це не привілей. Якщо хтось хоче, може одружуватися, але не мусить. Наші православні брати в цій ділянці також пішли задалеко. Не треба роздмухувати цього питання. Одружений чи неодружений стан – це покликання, а не закон.

Я, наприклад, віддаю перевагу неодруженим, адже вони мають більші можливості, ніж сімейні. У нашій Церкві в Україні дві тисячі триста священників, але тільки п'ятнадцять відсотків із них неодружені. У результаті нема з кого вибрати єпископів. Однак найбільше я підтримую чесних людей, які відмовляються від одруження не тому, що хочуть робити кар'єру, а тому що мають переконання, прагнуть краще виконувати своє священниче служіння, спираються на ширі настанови.

Якщо йдеться про мене, то, признаюся, не мав покликання до одруженого священства. У нашій родині було багато одружених священників. Вони були різні: одні гарно жили, а декотрих життя не було взірцевим. Однак те саме завжди можна сказати і про неодружених. Якості священника не залежать від його сімейного статусу. От нині говорять, що випадки педофілії серед священників є наслідком celibatu, варто лише скасувати обов'язковий celibat для священників – ця проблема відпаде. Ні, це неправда. На жаль, знаю випадки, коли винними в тих справах були одружені священники. У неодружених, можливо, більше спокус. Але якщо людина впевнена у своєму покликанні, то чи вона одружена, чи ні, буде в будь-якій ситуації поводитися гідно.

– Якщо питання одруження для священника є питанням традиції та практики, то і питання жіночого священства може виявитися тим самим? Адже, наскільки мені відомо, Ісус Христос нічого прямо не казав проти жінок-священників?

– Не маю відповіді на це запитання. Не кажу, що цього ніколи не може бути. Мене б не дуже здивувало, якщо б у певний момент Церква на це згодилася. Наразі Церква не готова. Але скажу щиро: не хотів би бачити жінок-священників.

– Чому?

– Може, тому, що я до цього не звик. Не вважаю, що жінка не гідна, просто не хотів би цього, бо не пережив нічого такого, що мене наштотувало б на думку, що це потрібно.

Материнство – це щось більше, ніж священство. Жінка, на відміну від чоловіка, може мати дитину (байдуже, одну чи десять) і її виховати. Це неповторна гідність. Ви тільки уявіть собі, як щедро Господь благословив жінку! Він вибрав її, щоб через неї прийти у світ, хоч міг зробити це в інший спосіб. Це колосальна

гідність, якій немає нічого рівного. Тому Марія – Цариця неба і землі.

Коли мені задають таке запитання, я завжди дивлюся на Богородицю. Якби священство було щось таке, що належить жінці, то Ісус Христос, напевно, запросив би на Тайну вечерю жінок, наприклад Марію Магдалину, і вони стали б священниками разом з апостолами.

Це не є суто проблема культури, традиції, освіти. Приміром, жінка, за єврейським законом, не могла бути свідком на суді. А Воскресіння Христове хто засвідчив? Жінки. Ісус дав тим жінкам особливу благодать. Вони переконували апостолів – ті їм не вірили!

Або згадаймо той епізод зі Святого Письма, коли Христос був у домі Марії і Марти. Марта поралася по господарству, а Марія сиділа біля ніг Христа і слухала Його. Обидві чинили правильно – кожна на свій спосіб служила Богу, бо ж є різні способи шукання Господньої волі. Марта, енергійна жінка, після смерті Лазаря виступає як головна господиня. Однак не слід обмежувати покликання жінки до того, що вона має бути в кухні. Ісус, наприклад, не каже Марії: іди накривай на стіл, допомагай Марті, чого тут сидиш, нічого не робиш. Але він і Марті не каже: ти, Марто, дурна, не заважай розумній жінці робити те, що треба. Одна робить щось добре і друга робить щось добре. Треба домовлятися, хто що має робити, бо і те, і те потрібно виконати. Жінка не приречена не виходити з кухні, забагато клопотатися по господарству теж не треба.

Щодо свячень жінок моє бачення не відрізняється від позиції Церкви. Я ніколи не замислювався над питанням свячення жінок – цього немає в нашій традиції. Однак певні форми служіння можна було б прийняти. Треба тільки добре подумати, що жінки мали б робити.

Чув, що заплановані якісь заходи, на яких обговорюватимуть роль жінок у житті Церкви. Переконали, що на них не буде прийнято конкретного рішення – можливо, не буде навіть дискусії – про висвячування жінок на священників чи на єпископів, як це тепер роблять в Англійській Церкві. Але в історії Церкви були дияконеси – старші жінки, вдови, які виконували соціальне служіння. Може, буде якась зміна в цьому напрямі.

Важливу роль відіграє середовище, в якому це мало б відбуватися. В одних місцевостях позитивно сприймається активна роль жінок у суспільному житті, а в інших – украй негативно.

Жінки самі по-різному ставляться до питання про священство. Дехто хоче брати більш активну роль у житті Церкви, впливати на рішення, а є такі, які тим не цікавляться.

Для мене не було б несподіванкою, якби жінки мали в Церкві певні посади. Не знаю які, кажу в загальному. Можливо, це було б корисно, бо є певні ситуації, в яких жінки мають більше розуміння деяких питань. Однак вважаю, – хтось може сказати, що я просто старий і зашкарублий дядько, – коли жінки більше займаються родиною, є берегинями домашнього вогнища, то їхня діяльність надзвичайно корисна. Бо якщо добре вихована родина – це великий плюс для спільноти. Ми бачимо, що на суспільному, політичному полі жінки відіграють важливу роль. То чому в Церкві не могли б? Але тут треба чітко визначити межі їхньої діяльності.

– Ви ставите жінок у нерівне становище навіть не тим, що не дозволяєте їм ставати священниками чи єпис-

копами. Є речі, про які жінці важко сказати чоловікові, а іншій жінці розповісти легко. Особливо це проблема для молодих дівчат і жінок, які вперше йдуть до сповіді. Ми можемо скільки завгодно говорити їм, що священник — це священик, а не чоловік. Але від того, що він таки чоловік, нелегко абстрагуватися. Цим Церква утруднює шлях для жінок порівняно з чоловіками.

— Тут багато залежить від особистості священника. Якщо б священники були краще підготовані для свого завдання, то таких перешкод не було б.

— «Якщо...» і «хтозна...»

— Можливо, у цьому й могли б прислужитися дияконеси, які, звичайно, не мали б права сповідати, але були б порадицями для жінок у делікатних питаннях. Та чи для цього потрібна спеціальна посада? «Бабусю, голубко, скажи, бо ти знаси...» — була така пісенька. Бабуся, досвідчена старша жінка в родині цілком може відіграти цю роль.

— Це дуже стара пісенька, Ваше Блаженство.

Де тепер ті бабусі?

— У гарних родинях трапляються. Ця «професійна бабуся» повинна бути для родини взірцем справжньої християнської жінки — побожної, розважливої, люблячої, делікатної...

— Чому Церква так прискіпливо ставиться до подружжя, стосунків чоловіка і жінки? Чи не забагато вона втручається в цілком інтимну сферу людського життя?

— Це частина Божого закону. Бог створив чоловіка і жінку, встановив для них подружжя. Згідно з цим законом, люди одружуються, приймають святе таїнство, одержують завдання освячувати одне одного. Ідеться не тільки про людську вірність, а про більш високий принцип.

— Людина може, по-перше, не розуміти цього як слід, по-друге, просто помилитися в іншій людині чи навіть у собі, у власному покликанні. Але згідно з католицькою доктриною назад дороги вже немає. Виглядає доволі жорстоко.

— Безумовно, ризик є. Я, як душпастир, з усіх святих таїнств найчастіше уділяв саме таїнство подружжя — це була моя, так би мовити, спеціалізація. Парохи передавали до мене листа, що пара підготована до шлюбу, а я вже мав її повінчати. Добре знаю, як молоді люди зазвичай говорять ту присягу про вірність одне одному — легко, з усміхом. А я часом аж залякав із страху — чи вони знають, чи розуміють, що роблять?

— Чому ви не стали одружуватися?

— Мене до того не заохочували. Мама казала: ти як одружишся, жінка тобі вилізе на голову.

— От просто так і казала? І ви не сперечалися?

Звісно, ні. Хіба можна з мамою сперечатися? Якщо серйозно, то причина була в тому, що в Америці, де я тоді мешкав, одружених не висвячували. А я дуже хотів бути священником. І скажу вам, що ніколи не відчував, щоб ця заборона одружуватися була для мене якимсь особливим тягарем, що я склав велику жертву. Звісно, мені подобалися декотрі дівчата... Однак, на щастя, не одружився. Ті чотири чи п'ять дівчат, з якими я міг би одружитися, уже овдовіли. Я ж, бачите, ще живий.

Церква часом має в ділянці шлюбу поважні труднощі. Наприкінці дев'яностих — як екзарх Києва, відповідальний за східні області України — я мав кілька прикрих справ, коли молоді пари хотіли розійтися. Я благословив ці розлучення. Чому? Бо на підставі відповідних документів виснував, що ті бідні молоді люди не знали, що роблять. Звучить смішно, але факт: од-

ружуючись, вони не знали, що таке сім'я, подружжя. І тільки за якийсь час почали це усвідомлювати. Це була трагедія.

Ситуація трохи покращилася, коли ми почали підготовляти молодих людей до подружжя. Перша така група з'явилася у Львові. Під час цих передшлюбних наук молодим людям намагаються представити різні ситуації, і трапляється, що деякі пари передумують одружуватися, зрозумівши, що не підходять одне одному.

Церква, спираючись на досвід, не заохочує людей одружуватися надто молодими і «по любові з першого погляду». Вони мають спочатку одне одного пізнати. Звичайно, певний ризик все одно залишиться. Однак треба принаймні спробувати його знизити. Натомість молодь поспішає до шлюбу, не маючи зеленого поняття, що означає бути одруженим. Тому часто не минає і року, як вони вже сваряться, ненавидять одне одного, хочуть розлучитися.

До шлюбу треба належно готуватися. Мене часто питають, чи можна випробувувати стосунки через тимчасове позаподружнє співжиття. Ні, не можна. Ми, як християни, не маємо права жити без церковного шлюбу — для нас це є чужолозство. Таке співжиття не є подружжям в очах Церкви, бо не було прийняте святе таїнство. Церква не може благословити випробування стосунків «за Божою спиною». Згідно з Господньою волею — чоловік і жінка мають бути в подружжі.

Окрім того, тимчасові позаподружні стосунки насправді не є випробуванням. Це обман, самообман. Людям просто так простіше. їм хочеться пожити легко, без зобов'язань, маючи можливість у будь-який момент піти до іншого (іншої). Це просто задоволення статевих бажань у зручній спосіб, такий собі тимчасовий контракт між двома особами. Це не має жодного стосунку до реальності подружнього життя.

Подружжя укладається в присутності Бога. Це святе таїнство, а не контракт між людьми. Узяти шлюб — це віддати себе в Господні руки. Це серйозна річ.

Тому ми намагаємося пояснити це молодим людям і підготувати їх до реальних труднощів. Завдяки передподружньому навчанню декотрі пари починають звертати увагу на ті елементи, про які вони раніше не знали, усвідомлюють, що не будуть подружжям, і розходяться. Лекції молодим людям читають священики, лікарі, психологи тощо. Влаштовуються зустрічі з успішними подружжями — чоловіками і жінками, які прожили разом п'ятнадцять чи двадцять років і яким є що розповісти молоді або хоча б просто показати, що таке можливо — бути разом стільки часу і притому бути щасливими! Я не був одружений, не знаю тих тонкощів подружнього життя, які відомі сімейним людям. Успіх подружжя полягає не в тому, що в ньому не буває сварок, проблем, розбіжностей у думках тощо, а в тому, що воно може дати собі з тим раду, що ці негаразди не перешкоджають їхньому життю і їхній любові.

— Ви знаєте багато людей, які можуть бути впевнені у своєму покликанні? Я знаю чимало, навіть цілком успішних, які час від часу гризуть нігті і думають: що ж я зробив з власним життям? Я мав займатися зовсім іншими речами!

— Одна річ — священство, яке приймається на все життя. Зовсім інша річ із мирянином, який може і в сорок років змінити своє життя. У мене є знайомий іта-

лісець, у минулому лікар. У певний час він вирішив займатися господарством – заклав птахоферму і став успішним фермером. Я в нього купував курчат.

– А якби це була жінка з купою дітей, яка раптом зрозуміла, що її покликання – місіонерство в Африці?

– Головою муру не проб'єш. Хочеш бути місіонером? Будь! У протестантів, наприклад, більшість місіонерів одружені. Розповім таку історію. На Амазонку прибула група місіонерів із дітьми. Між ними й тубільцями виникли якісь непорозуміння і останні повбивали прибулих чоловіків. Жінки-місіонери, цілком природно, взяли дітей і почали тікати. Проте зупинилися і подумали: куди ми йдемо? Повернулися і на вернули те плем'я. Звідки ті жінки взяли таку силу духу, щоб повернутися туди, де пережили таку трагедію?

Жінка, як і чоловік, у зрілому віці часом починає думати про щось інше. “Сьогодні є можливість змінити свою діяльність, звичний спосіб життя, якщо виникає потреба. Людина може потрапити в таку ситуацію, якої не могла передбачити. Життя планувалося так, а склалося інакше. Дехто відкриває в собі щось нове – нові таланти, нові можливості. Я бачив приклади, як люди не те що після сорока, а після п'ятдесяти раптом відкривали в собі різні таланти.

Іноді ситуація складається драматично – чоловік іде з родини, покидає дітей. А потім щось йому переходить і він починає розуміти, що це була помилка. Добре, якщо його приймуть назад, а можуть і не прийняти.

У цій зміні, яка часто трапляється в людей так званого середнього віку, є один позитивний момент: людина близько сорока років вже здатна подумати, подбати про те, щоб її дії не руйнували того, що вона вже має, і життя інших людей.

Взагалі, у самому бажанні людини щось змінити в житті немає нічого поганого чи неприродного. Зріла особа мусить миритися з тим, що життя не стоїть на місці. Людина обирає щось у доволі юному віці, наприклад професію, чоловіка чи жінку, якийсь спосіб життя. Але життя змінюється, змінюються обставини – до одних можна пристосуватися, до інших ні. Навіть коли ці зміни не вибухоподібні, – чи війна, чи тяжка хвороба, чи ще якась трагедія, – вони все одно відбуваються, і людина має на це реагувати. А ще людина робить помилки, які часто накопичуються, і це теж підштовхує до змін. Тому змін не треба боятися. Навіть більше, кожна людина мусить бути гнучкою, чи, краще, зрілою, аби могли сказати собі чесно: я не міг такого передбачити, але таке сталося, і прийняти рішення – зріле рішення – про те, як змінити власне життя.

– Говорячи про покликання, ви згадували про чернечі чи подружнє життя. Натомість тепер дедалі більше людей просто намагаються не зв'язувати себе жодним покликанням – обирають самотність.

– Це не тільки тепер. Принаймні в Європі це вже давня тенденція. На мою думку, це просто лінівство і шукання вигоди.

– Значить у монахів – це служіння, можливість краще здійснювати своє покликання, а у світських людей – лінівство і шукання вигод?

– Не завжди. І в монахів це часом бажання зроби́ти кар'єру, і у світських бувають різні причини. Питання в тому, чому людина сама: чи їй просто не вийшло одружитися, чи вона зробила вибір на користь усамітнення? Тут є поважна різниця.

Як вам відомо, я неодружений, не маю дружини, дітей, сім'ї, однак не живу самотньо, радше навпаки. У різний час свого життя я жив у спільноті: чи зі своїми співбратами-священниками, чи в монастирі, чи навіть сьогодні довкола мене є люди, з якими я спілкуюся. Широ скажу, мені, старшій особі, сьогодні бракує спілкування з однолітками. Мене оточують значно молодші від мене люди. Мені – вісімдесят, а їм – тридцять чи сорок років. Хотілося б сісти собі з таким, як я, і балакати про різні справи – обмінюватися враженнями, згадувати минуле... Маю таких товаришів, з якими починав навчання в гімназії, і коли ми тут якось зібралися й почали згадувати старі добрі часи, було дуже приємно. Якщо не маю час від часу такого спілкування, відчуваю, що мені щось бракує.

Люди, котрі живуть самотньо (ідеться не тільки про те, що вони мають окремі квартири, в яких більше ніхто не мешкає), зазвичай просто не бажують нести відповідальність за інших людей. Це втеча від відповідальності. Це страх. Чоловік чи жінка, які одружені, мають відповідальність одне за одного. Якщо в них є діти – це відповідальність ще й за дітей. Звісно, бувають прикрі ситуації. Наприклад, одна моя далека родичка залишилася самотньою, хоча й мала дітей.

Вони вирости, пішли своїм шляхом, оселилися дуже далеко і, практично, забули про неї. Інший приклад – моя сестра. Її чоловік значно пережив її, у них четверо дітей, усі вони дуже гарно з ним спілкувалися, а коли він тяжко захворів, були біля нього, займалися ним. Я був сильно вражений на похороні своєї сестри. Коли її переносили до храму, то домовину несли трое синів і зять. Діти немовби зробили останню послугу своїй матері. Люди, які не мають дітей, залишилися самотні, бо хотіли вести безтурботне життя, на старість, у разі хвороби – зазвичай покинуті.

Самотні люди ніби живуть і не живуть. Вони часом тішать себе тим, що вони, навпаки, живуть повнішим життям, краще працюють, мають більше можливостей для саморозвитку тощо. На мою думку, це самообман. Так, вони мають більше часу і грошей – ну і що? А що вони мають як люди? Чи справді та вигода, приємність, можливість подорожувати, безтурботність можуть наповнити життя змістом?

Пригадую, як моя сестра тішилася досягненнями своїх дітей. Коли я був парафіяльним священником, то спостерігав, як батьки тішилися навіть дрібними успіхами своїх дітей. Це таке задоволення! Люди тішаться, коли діти ростуть, закінчують школу, вступають до університету, одружуються. Це все святкові хвилини, які я мав нагоду бачити. Це щастя!

Самотність – це певною мірою питання моди і культури. Колись сім'ї були досить чисельні – трое, четверо, п'ятеро чи навіть десятеро дітей. Тоді це була не мода, а швидше необхідність, бо більше дітей – більше робочих рук, є кому передати справи, газдівство. Тепер такої необхідності нема і з'явилася мода – одна дитина. Бо діти – це, бачите, багато роботи, клопоту, нема коли «жити», діставати задоволення. Тож відмова від сім'ї, від дітей чи навіть від життя у спільноті (за відсутності сім'ї) – це шукання власної вигоди, яке ніколи не дасть того справжнього задоволення, того щастя, що його отримує людина, котра віддає себе іншим. Тому мода на самотнє життя, на мою думку, нездорова. Люди, які тікають від відповідальності за інших, не викликають у мене великої поваги.

Утім, не хочу сказати, що всі неодружені чи бездітні – лінівці і не варті поваги. Кажу тільки про тих,

які «живуть для себе». От, наприклад, сьогодні вранці я слухав програму про Януша Корчака. Він дуже гарно сказав: нема дітей – є люди. Дитина – це людина. Діти – це не тягар, що його треба нести. Корчак, як я зрозумів, не мав своїх дітей, але все своє життя присвятив дітям. Довкола нього була та радість спілкування. Суттєвим є не те, чи людина одружена, а спілкування з іншими. Те, що я засуджую, – це усамітнення, втеча від людей. Не кожен мусить мати сім'ю. Я, наприклад, не маю. Мій дядько не був одружений, але приносив стільки радості в життя всієї родини! Він не шукав у самотності задоволення для себе, а сів довкола себе радість, думав, що б зробити для інших. Про це йдеться. Людині не заборониш бути самотньою і «жити для себе». Однак у якийсь момент вона починає потерпати від тої самотності, з того терпіння з'являються хвороби – і психічні, і фізичні.

Потаємна війна слів [4, с. 135-160]

«З людьми, які мислять критично, важко працювати. Бути такою людиною теж нелегко».

Блаженніший Любомир Гузар

У майбутньому, коли історикам треба буде дати нашому часові якусь коротку характеристику, вони, можливо, назвуть його часом порожніх слів. Вони, мабуть, навіть знайдуть виправдання цьому тотальному знищенню смислів – адже скільки жертв було принесено в ХХ столітті словам, самим словам. Їх, на відміну від зброї масового знищення, не проконтролюєш і не обмежиш у використанні. Хтось, звісно, намагаться – але будь-які заборони викликають зворотний ефект. Значно ефективнішою видаються інші стратегії боротьби із силою слова – можна вихолостити чи викривити зміст, слово можна зачовгати або зробити смішним, і від того те, що воно означає, теж стає майже ручним. Побутова психотерапія, що межує з магією.

Іронічна нотка – найпопулярніша в інтонації цілої європейської культури після Другої світової – напевно, мала забезпечити нас від нового пришестя руйнівної пропаганди. Але від пропаганди вона нас не забезпечила – радше навпаки, позбавила можливості боронитися. Бо якщо немає нічого певного – на що спертися, коли треба вибирати між Добром і Злом? А вибирати доводиться – знову і знову.

Інформаційне перенасичення сучасного життя, перетворення інформації на цілковитий шум не відміняє необхідності оцінювати, зважувати, вишукувати важливе і, головне, дошукуватися правди. А тут ще з усіх боків закликають повірити в те, що правди все одно не дізнатися – та й чи є вона, правда? Є лише набір різних точок зору, кожна з яких – якась версія правди, і має такі самі права на існування, як і будь-яка інша.

І все це навіть цікаво – така необмежена свобода, таке широке поле для думки і творчого експерименту. Допоки віковична війна не підкочується під сам твій поріг. І тоді виявляється, що ціною правди може бути життя.

І треба вирішувати, чи варто платити.

– У Церкви виникають непорозуміння не лише з наукою. Сьогодні, здається, більше непорозумінь – із мистецтвом. Раніше Церква підтримувала мистецтво та літературу і таким чином формувала художній ринок,

смаки, ідеологію. Тепер, навпаки, краще просуваються книжки, які спрямовані проти Церкви.

– Навколо Церкви завжди були війни – бо Церква протистоїть самому Злу. Просто нинішні війни мають ще й вигляд інформаційних. Тут все залежить від людей. Колись були письменники, які говорили на користь Бога, на користь Церкви. А тепер (так допустив Господь) автори використовують свій талант проти Бога і Церкви.

– «Проти Церкви» і «проти Бога» – це тотожність?

– Ні, не завжди. Може бути просто антиклерикальний твір, тобто книжка критикує духовенство. Це «проти Церкви». Однак є твори, які критикують духовних осіб, але автор ототожнює цих осіб із Церквою взагалі чи спонукає читача це зробити, щоб той захитався у вірі. Якщо видання несе небезпеку для віри людини, то його можна віднести до тих, що «проти Бога».

Що люди вбачають у Церкві? Для них це передусім духовенство. Проте Церква – це спільнота родини Божої. Не можна завжди ідентифікувати Церкву і Бога. Поведінку духовенства часом треба критикувати. Бо трапляється, що церковні люди ототожнюють себе із Богом. Можуть навіть вам сказати: якщо ти пишеш проти них, то пишеш проти Бога. Це слабкість, через яку ці люди, зазвичай священнослужителі, хочуть додати собі поваги. Тому деколи проти таких священників потрібно писати, щоб у такий спосіб очищувати Церкву.

Однак у цій критиці духовенства прихована певна небезпека. Бо такі твори можуть нашкодити людям, які ототожнюють Церкву і духовенство, – можуть похитнути їхню віру.

Раніше існував «індекс заборонених книжок» – великий список творів, які критикували Церкву і могли викликати в пересічній людини сумніви щодо релігії взагалі. Тепер цього немає: ми не можемо далі використовувати в літературі шлях заборон. Читачі, які мають інтелектуальне підґрунтя, повинні розрізняти вчинки священників і віру в Христа. На жаль, сьогодні ще не багато людей здатні критично мислити. Та Церква повинна шукати чогось більшого, ніж просто заборони.

Усі ми – і автори, і читачі, і священники – мусимо зважати на небезпеку. Авторі повинні пам'ятати, що своїми писаннями можуть ввести людей у гріх. Люди мусять критично ставитися до інформації. Що може зробити Церква? Ми не контролюємо творчий процес, не робимо замовлень – бо творчості потрібна свобода, інакше вона буде несправжньою. Є письменники, які пишуть прекрасні літературні твори і можуть вважатися християнськими авторами, навіть якщо Церква не має до них і їхніх книжок жодного стосунку, і навпаки. Авторі творять відповідно до власних переконань. Приміром, з-під пера Жоржа Бернаноса чи Франсуа Моріака виходять чудові твори із сильним християнським наголосом, хоча це не катехизм чи богословський трактат. Натомість є книжки (не могу отак відразу назвати авторів, але таких видань зараз доволі багато на ринку), які написані дуже гарно і мають популярність у читачів, але щодо Бога вони негативні.

Щодо візуального мистецтва, то Церква надто далеко розійшлася з ним шляхами. На мою думку, це проблема сучасного мистецтва. Коли говоримо про твори стилю модерн Анрі Матіса чи Поля Гогена, то, на мій погляд, Церкві нема чого їх цуратися. Але сучасне мистецтво – це, за винятком кількох імен, порожнеча. Вона виникла на тлі Першої і Другої світових війн, диктатур, які перебували на низькому духовному

рівні і опустили на такий самий рівень цілі суспільства. Усе це призвело до духовного зубожіння. Скільки блискучих постатей у ділянці філософії, літератури, образотворчого і музичного мистецтва було в минулому столітті, особливо в другій його половині? А справді великих державних мужів? Були поважні люди, були поодинокі непогані твори. Та на загал двадцять століття було багате на терпіння, але дуже бідне на творчі здобутки.

— Ця війна не оголошена, але не можна сказати, що цілком спонтанна. Росія до неї готувалася — і то не один рік, принаймні у сфері комунікації. Пропаганда — судячи не лише з Росії, але й з успіхів Ісламської держави, яка успішно залучає добровольців до своїх лав — є дуже потужною зброєю в умілих руках.

— Те, що таке стало можливо, — сепаратисти, бойовики, якісь умовні республіки, — усе це результат довгих зусиль, зокрема довголітньої пропаганди з боку агресора. Багато років вони активно діяли у сфері комунікації — і в Україні, і в Росії, і в інших країнах підготовляли негативну для нас атмосферу. А ми не робили нічого.

— У нас і зараз є сумніви в тому, чи варто щось робити. Тобто всі розуміють, що робити щось треба. Треба протистояти ворожій пропаганді — але як? Цього не лише ми не знаємо — американці нещодавно визнали, що всі їхні зусилля з контрпропаганди ІД виявилися марними.

— Я не знаю, чи це має бути пропаганда, чи контрпропаганда — але ми мусимо боронити весь простір комунікації, так само, як захищаємося зброєю на фронтних лініях. Лише треба дуже мудро це робити.

На мою думку, насамперед треба представляти правду. Разом із тим наші ЗМІ повинні не лише подавати інформацію. Слід подбати про аспект розуміння, пояснювати, що відбувається. Однак робити це має не будь-хто, а фахівці. Відчуваю, що було б добре, якби наші ЗМІ більше присвятили уваги історії. Те, що сталося з нами, мало певне історичне тло. Треба представити людям історичні контексти. Приміром, ми сьогодні все ще роз'єднані — бо така була наша історія, нас дуже довгий час розшматовували. А є ще й соціальні роз'єднання — дуже помітний і болісний розрив між багатими й бідними. Влада не здатна говорити з народом. Народ не може зрозуміти влади. Нам треба відповідально, правдиво, щиро пояснювати і формувати думку, — здорову думку. Це має бути не пропаганда, а правда, щоб люди зрозуміли, хто вони і чого їм потрібно.

— Постійно повторюють, що «Церква є об'єктом інформаційної війни». Та схоже на те, що війна йде в одні ворота — Церква не хоче озброюватися.

— Ми занадто слабкі в науковому плані.

— Тепер є безліч можливостей — технічних — промовляти до будь-яких верств населення. Але Церква їх не використовує. Є побожні газетки, але немає християнського месиджу в масових ЗМІ.

— У нас немає ще достатньої кількості релігійних операторів комунікативного простору. Щоб описувати щось через призму віри, треба мати віру. Ми маємо це тільки виростити генерацією таких людей, які зможуть ділитися з читачами і глядачами релігійним поглядом на світ. Абсолютно все у світі має релігійний аспект. Та потрібні фахівці-медійники, які б могли транслювати таке бачення.

— А поки що ви залишаєтеся заручниками світських журналістів, які також не завжди мають достатню освіту навіть для того, аби чітко сформулювати запитання?

— Люди, не лише журналісти, не вміють ставити запитання, бо не мають достатньої підготовки. Щоб мудро запитати, не боятися, почуватися впевнено у своїй роботі — треба мати інтелектуальне підґрунтя. Але Церква потерпає не так від погано підготованих журналістів, як від погано підготованих священників. Те, що між журналістом і священником немає доброго контакту, провина обоїлїна — один не знає, як спитати, інший не знає, як відповісти. Це проблема не тільки державних вишів, а й Церкви. Ми не маємо відваги казати те, що треба казати.

— Священики, мабуть, обережні в словах, бо добре розуміють, яка сила в словах.

— Ні, не розуміють. А вони ж повинні знати...

Неприємно це визнавати, але рівень нашого священства невисокий. Наші семінарії, на жаль, не дають належної підготовки. Причина цілком прозора: щоб стати фахівцем, треба мати добрих вчителів. Ми їх не маємо. У нас робота в семінарії — це додаткове навантаження, бо зазвичай викладач має ще іншу роботу (секретаря, канцлера тощо). Немає суто викладачів, наставників. Натомість є перспективні люди, які не мають можливості стати професіоналами. Просто тому, що так прийнято, така традиція. Він займається чимось — пише докторську чи працює секретарем, а ще й вчить семінаристів. Ця людина не має можливості рости саме як педагог.

Мене, може, проклянуть, але я скажу: люди добрі, перестаньмо дурити себе, робімо семінарії справжніми духовними інституціями. Викладач повинен бути прикладом, він не має прибігати на дві години до семінарії і байки розказувати, — так, байки, бо в нього немає часу на підготовку, на ріст.

Те, що хтось захистив докторат, зовсім не означає, що він буде добре вчити. Це лишень означає, що він може займатися науковою роботою. Я маю ступінь доктора. І що я зробив? Нічого такого, чого не міг би зробити, не маючи цього ступеня.

Тепер багато випускників наших семінарій їздять вчитися за кордон. Чудово! Але навіть якщо він захистив докторат у Римі — це щось йому дало? Що він привіз, окрім диплома?

Щось, може, і привіз — якщо вмів дивитися. От у чому питання. Бо якщо не вмів — приїхав таким самим, як був.

Тому треба мати такого ректора семінарії, таких викладачів, таких наставників — справжніх наставників! — які звертають увагу: хлопці, дивіться, бачите, як вони те і те роблять, запам'ятовуйте і наслідуйте. Якщо такого наставника немає, а сам не здогадався — усе, дарма їздив.

Для мене залишається прикладом мама. Коли ми ще мешкали у Львові, то купували молоко у страшному, затурканому селі, яке звалось Сихів (тепер це один із львівських районів). Два-три рази на тиждень приходила звідти дівчина і приносила молоко. А якось прийшов її батько, сам господар. Моя мама його пригостила, а коли він пішов, каже до нас: «Діти, подивіться, як цей чоловік поводить. Він селянин, та як привітався, як сів, як їв». Мама навчила мене дивитися. Вона завжди заохочувала: дивіться, спостерігайте і те, що гідне, — наслідуйте. Маючи нагоду бачити різні країни і системи, я б хотів усе найкраще запози-

чити і здійснити в Україні. За сорок років переслідування нашої Церкви в нас була величезна перерва. Старих професорів немає, треба виховувати нових «старих професорів».

— Кажуть, що просто тепер час не так глибоких текстів, скільки інформаційних інтервенцій, піару та інших «гуманітарних технологій».

— Не треба займатися підміною понять. Тепер час, коли в людей — поважні проблеми з освітою і вихованням, вони не здатні критично мислити. Сидять і дивляться телевізор. Коли ведучий сказав «це так», то їм вже і думати не треба, понесли його слова далі. Біда нашого часу — технічні можливості, які з дурня роблять генія для мільйонів людей. Сьогодні великої популярності в політиці набув піар. Бо люди некритичні, вони здатні повірити в те, що віслюк — це дуже мудра і гарна людина.

— Критичне мислення робить людину незручною — і для влади, і, на мою думку, для Церкви. Тому Церкви завжди наполягали на послуху.

— Послушною може бути тільки людина, яка знає, що робить, — тільки свободна людина. Послушна людина — це не раб, який лише слухає, що йому кажуть (влада чи хтось інше), а особа, котра робить щось із власної волі, із власного вибору. Наприклад, це людина, яка йде до церкви чи на вибори не тому, що хтось її схопив за комір і потягнув. Вона йде, бо вірить у Бога, бо переконана, що це для неї добре. Вона робить це свободно.

Політикам нелегко мати справу з такими людьми, їм зручніше, якщо громадянами можна керувати з екранів телевізорів. Пригадую, коли Єльцин шукав собі наступника і знайшов Путіна, я розмовляв з чоловіком, який працював на телебаченні. Він казав: сьогодні світ переконаний, що Путін дуже мудра людина. Але ж півроку до того ніхто й імені такого не знав! Це результат присутності політика щодня в кожному домі. Та водночас ті самі люди кажуть: ой, як добре, що ви мені сказали, тепер мені не треба самому думати. З людьми, які мислять критично, важко працювати. Бути такою людиною теж нелегко.

Церкві також було б зручніше мати справу з людьми, які перебувають у такому «некритичному послуху». Бо і на священників чигає страшна «спокуса святого Єфрема» — владолюбство. Зручно мати паству, яка не задає незручних запитань і робить, що сказано... Та якщо ми хочемо мати людей, то виховуємо їх відповідно, щоб свідомо робили те, що добре.

Усе це пов'язане з вихованням. Якось мені довелось розмовляти з одним чоловіком про виховання в наших школах. То він твердив: українські навчальні заклади випускають громадянських рабів. Я не кажу, що в школах належить формувати католиків, православних, протестантів тощо. Релігійним вихованням займається Церква — у нас є для цього можливості й фахівці-катехити. А в школі, окрім навчання, потрібно виховувати людей. Що ж відбувається в наших навчальних закладах? З першого класу дітей вчать корупції — бо діти не дурні, вони бачать, що батьки приносять гроші чи роблять подарунки. Вони бачать і заплатають: заплатають — маєш добрі оцінки, не заплатають — маєш проблеми. Про розвиток критичного мислення взагалі не йдеться (не відвідував останніми роками української школи, але вірю людям, які мені про це розповідають). Ми не повинні випускати зі школи святенника. Однак маємо виховувати порядну людину, — людину, яка свідомо свої гідності, навіть якщо не вірить у Бога.

— Наша школа як була, так і залишилася радянською — багато років ідеологічної накачки та негативної селекції ідей, методик, але головне вчителів.

— Треба виховувати нових вчителів, які будуть ставитися до учнів в інший спосіб. Ті вчителі, що вас вчили, ще й тепер мають вплив і у школах, і у вишах. Зміни почнуться за років десять п'ятнадцять. Ми перебуваємо в перехідному періоді, дуже фундаментальному, коли люди одного світогляду хочуть вирватися з того ладу в щось нове, у свободне життя. Мойсей сорок років вів людей через пустелю. І нам треба не менше.

— У школі повоєнної Австрії було більше свободи, яку СРСР?

— Там також були відчутні наслідки диктатури. Я пішов до тамтешньої народної школи у вересні 45-го. Це була сільська школа — гімназії в селі не було, до міста їхати я не мав можливості. І от першого тижня прийшов директор школи і каже до учнів: «Ви пригадуєте, як ми дотепер віталися — «Хайль Гітлер»? Більше не будемо так говорити. Віднині вітаємося «Грюс Тот». Не скажу, що тоді в Австрії була свобода. Вона, можливо, була більшою на рівні побутової культури, що не залежало від політичних обставин.

Школа може навчати певних елементів свободи. Наприклад, із першого класу «народної школи в Америці діти обирають свого речника — президента. Це справжні вибори: президента не призначає вчитель, його обирають діти. Може бути кілька кандидатів, які повинні виголосити свою програму. Уявляєте? У сім років дитина виховується в тому дусі, що має озвучити свою думку перед класом: коли я стану президентом, то буду робити те і те. Смішно? Але коли обирають президента Америки — то це результат того, що почалося в першому класі. Натомість у нашій школі старосту класу призначає вчитель. Тож цей учень є представником не однокласників, а вчителя, тобто влади. Цілком протилежна ситуація.

Я завжди кажу: дітей треба годувати ідеалами. їм завжди слід давати для прикладу щось краще, добре. Коли я був малим хлопцем, у народній школі, а потім у гімназії нам як навчальний матеріал давали велику кількість оповідань, наприклад на латині, що мали моральний зміст. Зазвичай дітям подобається, коли стається щось добре — лихий програє, а добрий виграє. Школярі мають навчатися на позитивних прикладах. У наш час так виховували. Ми вивчали вірші, читали оповідання — вони завжди представляли щось добре.

Однак це не має бути нудно і надто повчально. Тут багато залежить від вчителя, від батьків — вони повинні давати дітям те, що їм цікаво. Мені, приміром, мама читала такі книжечки. Ми мали досить поважну збірку дитячих видань, штук триста, мабуть. Був тоді журнал «Дзвіночок», в якому публікували багато гарного, позитивного. Дитині не можна казати — роби, що хочеш. їй треба представляти героїв із позитивними моделями поведінки. Добрі думки, добрі вчинки — на тому дитина має виростати. «Раз добром налите серце — ввік не прохолоне», — писав Шевченко. Серце дитини треба наливати добром.

— Не знаю, як у ваших семінаріях, але у вас особисто чудова комунікативна підготовка. Хто вас так добре навчив?

— Це не мало жодного стосунку до науки. Я був готовий сприймати, мав талант — послухати і на основі того створити відразу дві проповіді. Умів використати думку.

— Мати дар — замало, його ще треба розвинути.

— Для розвитку будь-яких здібностей потрібен відповідний ґрунт. Наше невміння говорити одне до одного — наслідок існування у стані великої несвободи. За радянських часів, зрозуміло, ніякої свободи не було, був лише страх перед іншими. Проте відсутність свободи спілкування має глибше коріння в нашій традиції.

Я навчався в різних місцях: спершу у Львові, потім в Австрії, у народній школі, а згодом поїхав до Америки. Була нагода відчувати, як люди спілкуються. В Австрії, наприклад, були різні студенти та вчителі, і зі заходу, і зі сходу країни, не те що у львівській гімназії. І навіть там, у повоєнній Австрії, спілкувалися вільніше, ніж у нас. Що вже казати про Америку... Коли я кажу, що люди говорять вільніше — це зовсім не означає, що вони поводяться грубо, як чомусь відразу подумують у нас. Це просто інша культура, інші стосунки зі словом. Найвільніша в тому сенсі Америка. Західноєвропейська культура вже не така відкрита, хоча все одно значно вільніша від нашої.

У нас взагалі з цим велика проблема. Ми маємо фальшивий сором. Щось не можна говорити — і край! Коли я був малий, наприклад, не можна було сказати слово «туалет». Вживати його вважалося негарно. Люди постійно вигадували якісь такі звороти, щоб тільки його не промовити. У нас вдома це були шості за порядком двері, і ми казали «іду до шостого». Цей приклад відображає цілковиту несвободу на рівні мови.

Коли галичани, які їздили по світах, бували в Європі, поверталися з-за кордону і починали поводитися вільніше вдома, то люди казали, що вони «зіпсувалися», «втрапили виховання».

Це поважна проблема культури, яка пов'язана з відсутністю внутрішньої свободи в людей. Свобода і шанобливе ставлення до співрозмовника — це речі, які не заперечують, а навпаки, забезпечують одне одного.

Наведу ще один приклад. Коли ми жили в Австрії, то купували молоко в газди-німця. Якоюсь мій батько пішов по молоко, а той газда, звертаючись до нього, сказав «ти». Тато обурився — це ж неповага! А тоді йому пояснили, що це, навпаки, вияв пошани. Якби німець казав «ви» — це означало б, що він вважає батька чужим, далеким; якщо звернувся «ти», то має за приятеля. Мій батько, вихований на львівських уявленнях про ввічливість, на тій мовній несвободі, вважав, що той чоловік своїм «ти» виявляє до нього неповагу.

Ми із сестрою ніколи до тата і мами не казали «ти». Зверталися до батьків у третій особі: чи тато хотів би випити кави? Уявляєте? Уже мої племінники до батьків казали «ти». А я навіть подумати про таке не міг!

Зверніть увагу: до Бога ми завжди звертаємося «Ти». До президента в нас звертаються «ви», а до Всевишнього — «Ти». І коли до України приїхав папа Іван Павло II, на Літургії, під час привітань, я казав йому «ти» — як до отця.

У нас до ущемленої комунікації додався тягар радянського досвіду. Ми маємо страх перед співрозмовником, — якого виховані у свободі люди не мають. СРСР був побудований на страху. Навіть вдома боялися все говорити. Пам'ятаєте, дітям у школах ставили в приклад Павлика Морозова, хлопчика, який доніс на батька? Із такими героями не дивно, що страх простав усюди: що менше сказано — то краще. Три покоління виховувалося у страху перед іншими людьми. Тепер ми вже не боїмося, що нас репресують, але підсвідомо продовжуємо недовіриливо ставитися одне до

одного. Сподіваюся, через одне-два покоління це мине.

— **«Історію не можна переглядати» і «кожен народ має писати власну історію» — яку з цих двох позицій ви обираєте?**

— *Історія — це розуміння того, що сталося. Її не можна трактувати так, як математику, бо в історії є багато змінного, багато людського.*

— **Тобто історія суб'єктивна?**

— *Немає ради. Історія народу, як і історія людини, має елемент суб'єктивності. Не уявляю, як може бути інакше. Історики-науковці повинні старатися якнайдокладніше, якнайбільш об'єктивно представляти те, що було. Проте історія має ще один аспект: не тільки що було, як це було, а й чому це було так і які мало наслідки. А це завжди містить певний суб'єктивний елемент, який також є частиною історії.*

— **Тоді ми не можемо мати якоїсь єдиної версії історії.**

— *Важко відповісти. Я б сказав так: народ повинен старатися точно пізнати все, що стосується його минулого. Якщо історію йому пишуть інші народи, то вони бачать те, що сталося, своїми очима. Написати українську історію — це значить представити факти так, як їх бачили українці певного часу.*

Історія — делікатна справа. Немає сумніву, що кожен народ на свій лад бачить свою історію. Візьміть українську історію. Є російська версія історії України, є німецька версія, польська. А де, власне, українська? Де наша точка зору? Мусимо самі пізнати власну минулину. Однак в нас є поважні труднощі. У різні часи, наприклад на початку Другої світової війни, українці були розділені, жили в різних країнах: одні окуповані поляками, а потім німцями, інші — більшовиками. Той самий народ жив у різних обставинах. СРСР брав українців до своєї армії, де вони відповідно виховувалися, підпорядковувалися команді. Українці в загонах УПА могли бути навіть рідними братами тим, що служили в лавах радянської армії, але інакше підходили до тої самої ситуації. Не можна узагальнювати. Обставини мають величезний вплив на поведінку людини. Ті, що жили у СРСР, хоч і розуміли, що вони українці, дістали інакше виховання, як ті, що були під Польщею. Це не різні народи. Це один народ, проте в різних обставинах.

Потрібно старатися якнайбільш об'єктивно переглядатися до того, що сталося, намагатися це зрозуміти, щоби правильно і належно інтерпретувати події. При цьому належить також зважати на те, як люди могли реагувати на певні події. А це вже дуже важко вкласти в певні формули. Бо люди сприймають певні факти — як у приватному житті, так і на рівні громади і всього народу — по-різному.

Ще один елемент, про який варто пам'ятати: історичним є те, що внесло поважну зміну в розвиток подій. Ідеться не тільки про факти, а й про розуміння того, що відбувається, — розуміння того, наскільки ці факти вплинули на розвиток дальших подій чи на пробудження якихось майбутніх бажань.

Окрім того, говорячи про історію, не треба обмежуватися тією наукою, яка намагається пізнати факти, причини тощо. Є ще історія в особистих переживаннях, атмосфера, яку може передати мистецтво, література: наприклад, у багатьох художніх творах передане переживання певної історичної доби.

— **Ви постійно повторюєте, що світ сьогодні непослідовний. З чим це пов'язано?**

– Можливо, це пов'язано з тим, що у світі нема сьогодні великих постатей: мислителів, філософів, митців... Нема людського авторитету, який би заохочував людей думати над розв'язанням різних проблем – говоримо, радимося, вирішуємо.

– Чому ж немає великих постатей?

– Бо ми бідні. Колись писали великі опери, а тепер не пишуть. Були часи, коли виходили видатні романи, нині ж цього немає. Є цікаві книжки – але великих немає. Просто нам так випало. В історії кожної цивілізації можна простежити такі хвилі. За триста років до Христа в Греції був період великих філософів, який через деякий час закінчився. У вісімнадцятому столітті в Західній Європі були великі богослови, а сьогодні нема. Сімдесят років тому закінчилася Друга світова війна, яка дуже сильно мобілізувала людство. Тоді була група дуже респектабельних державних мужів – ті, хто творив нову Європу. А назвіть хоча б одну велику особу в ЄС сьогодні. Ми просто потрапили в «бідний момент». Прийде час – будуть великі люди. Станеться якесь чергове потрясіння, що слугуватиме каталізатором нового великого періоду. Може, зараз тут, у нас, це потрясіння починається.

Подивімося, що тепер робиться в політиці. Кажуть, політик має бути професіоналом і цього достатньо. Не сперечаюся з тим, що політик повинен бути висококласним фахівцем у своїй ділянці (в економіці, міжнародних відносинах чи ще в якійсь ділянці суспільного життя). Він може бути, наприклад, добрим лікарем. Однак ідеться не тільки про те, щоб він вмів лікувати: нехай тоді залишається в лікарні і виконує свою роботу. Бути політиком – означає мати широкий погляд на справу. Знаменитий інженер, який не здатний одного речення правильно написати, не може бути політиком. Окрім професійного знання, політик має характеризуватися високою культурою, широким світоглядом. Він мусить бути начитаний, знати історію, на підставі досвіду століть зрозуміти, чого потребують люди, щоб запевнити суспільству певний спосіб існування, – щоб люди були людьми.

Перегляньте історію останніх десятиліть. Аденаур, Шуман, Черчилль – це були не просто професіонали. А в наш час політик – це професійний злодій, який часто йде в політику, аби доробитися до кращого життя для себе, а не для того, щоб розбудувати державу, забезпечити благо для кожного громадянина. І так у будь-якій ділянці суспільного життя «авторитетів» багато, та справжнього авторитету годі шукати. Ми називаємо авторитетами добрих фахівців у певних галузях чи питаннях. Однак це не є авторитетні люди. Насправді авторитет – це людина, до якої звертаються, аби почути мудрість. Не плутаймо мудрість зі знанням. Хтось має знання, але не має мудрості. А люди шукають саме мудрості. Це широке поняття, яке вимагає певних знань, але ще – вміння бачити все, увесь світ як одне ціле.

Мудрість – це великий Божий дар. Митрополит Шептицький, який сам був дуже мудрою людиною, написав прекрасний твір «Божа мудрість». Вивчаючи релігію, він бачив, як Бог провадить світ і як наділяє людей тим даром.

Навіть у часи духовного занепаду можуть бути визначні особистості, завдяки яким ми повертаємося до кращих часів.

– Ви кажете, що у священників є проблеми з освітою, а в освічених людей – проблеми з релігійністю. І, здається, що далі, то більше ці світогляди розходяться.

Може, освічені люди просто віддають перевагу філософії над релігією?

– Ці речі не заперечують одна одну. Так само як наука та релігія не заперечують одна одну.

– Ви вивчали філософію?

– Так, в університеті.

– І ця світська дисципліна не заводила вас на манівці, не змушувала засумніватися в Богові, християнському вченні, релігійних настановах?

– Ні, ніколи. Вивчення філософії збагачує людину. Дехто твердить, що священникові не треба філософії. Я вважаю, що треба. Мені, наприклад, вона багато в чому допомогла. І я не погоджуюся з тим, що філософія є світською дисципліною. Філософія не є релігійна дисципліна, але не є і світська. Латинники у дванадцятому столітті казали: філософія – дочка богослов'я. Вона допомагає поставити фундаментальні питання. Філософія духовна, бо відкриває горизонти духу. Вона не заважає – навпаки, допомагає людині утвердити віру».

«Новий Адам, якого шукають усі: наука, філософія, релігія – звідки він має прийти? Що це має бути за нова людина? Я б сказав так: це особа, яка може краще задуматися над тим, що означає бути людиною. Це питання народилося разом з Адамом та Євою і закінчиться з кінцем світу. Ми маємо працювати над тим, щоб ставати кращими людьми. Грецький філософ-дивак Діоген ходив по базару з ліхтарем і вдень з вогнем шукав Людину. Стара, це дохристиянська філософія усвідомлювала, що люди не стараються бути вповні людьми.

Сьогодні вони є серед нас – ці Люди. Ви можете їх впізнати. У спілкуванні з ними ви самі стаєте кращими. Ви відходите від них більш свідомими власної людської гідності. Ви відчуваєте, як то гарно – бути Людиною».

Блаженніший Любомир Гузар

Список використаних джерел

1. Сырчина М. Любомир Гузар: "У нас очень популярно плакаться, вместо того чтобы браться за работу" // Факты. – 2016. – 25 марта. – С.5.
2. Кривцун Д. Об'єднання церков. Є приклад. «Харківсько-Полтавська єпархія на чолі з архієпископом Ігорем (Ісиченком) продемонструвала реальний практичний крок, тоді як усі інші лише говорять», – експерт // День. – 2016. – 26 квіт. – С.4.
3. Щеткина Е. Любомир Гузар: Правдиве замирення – справа обох сторін // Дзеркало тижня. – 2016. – №2. – С. 11.
4. Гідність Адама: Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром / Катерина Щоткіна. – Львів: Друкарські куншти, 2016. – 164 с.
5. Бесперстова О. Любомир Гузар: "Не дай Боже, щоб ми один одного ненавиділи" // Факты. – 2017. – 3 марта. – С. 4.
6. Духнич О. Простые истины // Новое время. – 2017. – №13. – С. 10-11.
7. Щоткіна К. За образом і подобою Його // Дзеркало тижня. – 2017. – №21. – С.1-2.
8. Людина Любові і Світла. Пішов з життя Блаженніший Любомир (Гузар). Поховання відбудеться 5 червня в Києві // День. – 2017. – 2-3 черв. – С.10-11.
9. Денисенко Л. Любомир Гузар: «Чем меньше слов в молитве – тем лучше» // Газета 2000. – 2017. – №23. – С. А6.